

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x. A S. o. u.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952: 11

FINANSDEPARTEMENTET

YTTRAN DEN M. M.

ÖVER

1950 ÅRS LÅNGTIDSUTREDNINGENS BETÄNKANDE

EKONOMISKT LÅNGTIDSPROGRAM

1951—1955

S T O C K H O L M

1 9 5 2

Statens offentliga utredningar 1952

Kronologisk förteckning

1. 1949 års uppördssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppördsförfarandet. Hægström. 457 s. **Fi**.
2. Förslag till lag om bankrörelse m. m. Gummesson. 212 s. **Fi**.
3. Löneplan eller kollektivavtal. Kihlström. 99 s. **C**.
4. Nordisk passfrihet. Del 1. Passfriheten för nordbor. Beckman. 38 s. **U**.
5. Det yngsta fängårdsklientelet. Av T. Eriksson. Kihlström. 19 s. **Ju**.
6. Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. Hægström. 173 s. **C**.
7. Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 96 s. **Ju**.
8. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. Av E. Håstad. Bilaga 1 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 216 s. **Ju**.
9. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. Av E. G. Öhlin. Bilaga 2 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 170 s. **Ju**.
10. Sjömännens sjukförsäkring. Appelberg. Uppsala. 152 s. **H**.
11. Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. Beckman. 66 s. **Fi**.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E** = ecklesiastikdepartementet, **Jo** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952: 11

FINANSDEPARTEMENTET

YTTRAN DEN M. M.

ÖVER

1950 ÅRS LÅNGTIDSUTREDNINGS BETÄNKANDE

EKONOMISKT LÅNGTIDSPROGRAM

1951—1955

STOCKHOLM 1952

K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI

[372 52]

IN SENATE

1891

REPORT OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE

FOR THE YEAR 1890

ALBANY:

Det av 1950 års långtidsutredning den 27 juni 1951 avgivna betänkandet med rubriken »Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955» (SOU 1951: 30) har under hösten 1951 varit föremål för remissbehandling. Vid denna har en rad synpunkter framförts ägnade att ytterligare belysa de problem som utredningen behandlat. Det har ansetts vara av värde att delge en större allmänhet dessa synpunkter genom att i föreliggande volym publicera ett sammandrag av remissyttrandena. Som en bakgrund till dessa lämnas först en sammanfattning av betänkandet i fråga. Dessutom intages avslutningsvis finansministerns uttalande angående långtidsprogrammet i finansplanen till 1952 års statsverksproposition.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I. Inledning	5
II. Utredningsmännens betänkande	6
Inledning	6
De produktiva resurserna	7
De tillgängliga resursernas användning	11
Den ekonomiska politiken	16
Den statsfinansiella utvecklingen	18
III. Remissyttrandena	21
De produktiva resurserna	27
De tillgängliga resursernas användning	39
Den ekonomiska politiken	57
Den statsfinansiella utvecklingen	62
IV. Finansministerns uttalande angående det ekonomiska långtidsprogrammet ..	64
V. Register över återgivna uttalanden	66

I. Inledning

Genom beslut den 9 juni 1950 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla utredningsmän med uppdrag att verkställa utredning angående långtidsplaneringen på det samhällsekonomiska och statsfinansiella området. Med stöd härav utsåg departementschefen följande dag till utredningsmän numera t. f. kabinettssekreteraren Arne S. Lundberg, fil. lic. Jonas Nordenson och byråchefen Erik Westerlind. Åt Lundberg uppdrogs att i egenskap av ordförande leda utredningsmännens arbete, varjämte Westerlind förordnades att tillika tjänstgöra såsom sekreterare.

I fråga om utredningsuppdraget, se Post- och Inrikes tidningar den 12 juni 1950 samt SOU 1951: 30 sid. 7—9.

Utredningsmännen, vilka antogo benämningen *1950 års långtidsutredning*, avgåvo den 27 juni 1951 betänkande under rubriken *Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955* (SOU 1951: 30).

Över betänkandet ha, efter remiss, *yttranden* avgivits av arbetarskyddsstyrelsen (med överlämnande av yttranden av yrkesinspektörerna och bergmästarna), arbetsmarknadsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, generaltullstyrelsen, riksräkenskapsverket, konjunkturinstitutet, handels- och industrikommissionen, priskontrollnämnden (som jämväl överlämnat en av ledamoten Östlind upprättad promemoria), fullmäktige i riksbanken även som Sveriges industriförbund, Sveriges Kemiska Industrikontor, Textilrådet, Skogsindustriernas Samarbetsutskott (för Svenska Cellulosaföreningen, Svenska Pappersbruksföreningen och Svenska Trävaruexportföreningen), Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, Svensk industriförening, Sveriges allmänna exportförening, Sveriges grossistförbund (med överlämnande av yttrande från Sveriges Automobilimportörförbund), Sveriges köpmannaförbund, Handelskammarnas Nämnd (å egna och Stockholms Handelskammars vägnar), Kooperativa förbundet, Sveriges lantbruksförbund, Riksförbundet Landsbygdens Folk, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens Centralorganisation, Sveriges Akademikers Centralorganisation, Svenska vägföreningen, Sveriges automobilhandlareförbund, Sveriges automobilindustrieförening och Samarbetskommittén för byggnadsfrågor. Därutöver ha Jernkontoret och Sveriges mekanförbund beretts tillfälle att inkomma med yttranden över betänkandet. Av dessa har Jernkontoret meddelat, att kontoret beslutat avstå från att avgiva dylikt, medan mekanförbundet, under hänvisning till det av Sveriges industriförbund avgivna yttrandet, förklarat sig ha framfört sina synpunkter genom sistnämnda förbund.

II. Utredningsmännens betänkande

Inledning

Enligt de lämnade direktiven skulle långtidsplaneringen omfatta femårsperioden 1951—1955, på det statsfinansiella området motsvarad av budgetåren 1951/52—1955/56. I anslutning till denna tidsbestämning framhålla utredningsmännen, att den tidsperiod av fem år, som utredningen har att röra sig inom, är alltför kort. Utvecklingen under den närmaste femårsperioden bestämmes i hög grad av planer och beslut under tidigare perioder, liksom de planer och beslut, vilka bringas till verkställighet under ifrågavarande period, i stor omfattning utmognar och påverka utvecklingen först under senare skeden. Utredningsmännen framhålla, att en utsträckning av tidsperspektivet ur denna synvinkel ter sig önskvärd. Såväl för den löpande ekonomiska politiken och de årliga nationalbudgetkalkylerna som för arbetet med långtidsprogram för femårsperioder kräves kunskap rörande långsiktiga strukturella tendenser inom både den enskilda och den statliga sektorn i samhället. Det skulle för den ekonomiska politiken vara synnerligen värdefullt, om fastare former kunde skapas för ett fortlöpande studium av långsiktighetsproblemen. Bland annat kan det visa sig önskvärt, att, vid sidan av de privata och statliga organ, som redan nu arbeta med ifrågavarande problem, även konjunkturinstitutet gives tillfälle att kontinuerligt ägna sig åt långtidsproblemen, vilket i så fall torde förutsätta en utvidgning av institutets resurser. I samband härmed bör det enligt utredningens mening upptagas till behandling, om icke ett forum borde skapas inom Kungl. Maj:ts kansli, eventuellt i anslutning till nationalbudgetdelegationen, för att samordna det utredningsarbete beträffande utvecklingstendenserna på längre sikt, som bedrivs av respektive myndigheter samt privata organisationer och institutioner.

För arbetet med nu ifrågavarande långtidsprogram ha utredningsmännen utöver de i direktiven angivna principiella grundsatserna fastlagt följande allmänna förutsättningar:

1. Det internationella ekonomiska läget antages präglad av fortsatt stark aktivitet med expanderande världshandel och hög sysselsättning i ett läge, som under överblickbar tid präglas av inflationistiska tendenser.

2. Tillförseln utifrån av bränslen, drivmedel, råvaror, halvfabrikat och andra produktionsförnödenheter skall kunna ske i en omfattning, som på det hela taget svarar mot behoven.

3. Den svenska försvarsberedskapen hålles på samma nivå som under förra hälften av år 1951.

Generellt understrykes, att de förutsättningar, som angivits i direktiven och av de sakkunniga, icke få betraktas som prognoser för utvecklingen under planeringsperioden. Skulle den faktiska utvecklingen komma att visa tecken på avvikelser från förutsättningarna, måste programmet revideras.

Med utgångspunkt i de allmänna förutsättningarna räkna utredningsmännen med ett tillstånd av inflationistisk spänning under femårsperioden. Med den fulla sysselsättningen äro nämligen förenade starka expansionistiska krafter i samhällsekonomin. Såväl företagares som konsumenters handlande komma att präglas av en allmän expansionstendens. Efterfrågan tenderar ständigt att växa snabbare än tillgången. Inflationstrycket blir med andra ord *varaktigt*. Långtidsplaneringen måste därför syfta till att bemästra denna brist på balans.

Utredningsmännen ha disponerat betänkandet på så sätt, att först en inventering företagits av de tillgängliga produktiva resurserna, varefter en avvägning skett av dessas användning för olika ändamål.

De produktiva resurserna

Allmänna produktionsbetingelser. Redovisningen av de allmänna produktionsbetingelserna inledes med en översikt över *arbetskraftstillgången*. Enligt undersökningar, som verkstälts på utredningsmännens uppdrag, skulle storleken av befolkningen i produktiv ålder under programperioden komma att undergå endast obetydliga förändringar. Detsamma gäller i fråga om relationen yrkesverksamma — icke yrkesverksamma personer i olika åldersklasser. Däremot kan väntas en fortsatt avflyttning från jordbruket. Tillsammans med den naturliga folkökningen skulle stadsnäringarna därigenom erhålla ett tillskott av arbetskraft, som, under hänsynstagande till av utredningen gjorda antaganden om yrkesfrekvensen i olika åldrar, beräknats till cirka 50 000 män men endast ett par tusen kvinnor.

Eftersom arbetsmarknaden under femårsperioden väntas bliva kännetecknad av starka spänningar på grund av brist på arbetskraft, understryka utredningsmännen nödvändigheten av arbetsmarknadspolitiska åtgärder, som syfta till ett effektivt utnyttjande av landets potentiella arbetskraftsresurser. Åtgärder böra vidtagas för att de arbetskraftsreserver, som finnas bland gifta kvinnor och partiellt arbetsföra, skola tillföras produktionen. För kvinnornas yrkesverksamhet är det bland annat av vikt, att beskattningens utformning beaktas, så att de oförmånliga psykologiska verkningarna på de gifta kvinnornas benägenhet att taga arbete utom hemmet undanröjes. Vidare bör eftersträvas en sådan fördelning av arbetskraften, att dess användning blir ur samhällets synpunkt så effektiv som möjligt. Sålunda rekommendera utredningsmännen en ökad differentiering av lönerna mellan olika branscher samt, framför allt, mellan kvalificerad och icke kvalificerad arbetskraft. Arbetet inom basindustrier, ävensom skiftarbetet, bör göras mera attraktivt genom högre löner. Även frågan om lönedifferentiering i förhållande till anställningstidens längd hos en och samma arbetsgivare bör beaktas i detta sammanhang. Genom lönetillägg efter anställningstid anses i viss mån tendenserna till produktivitetshämmande

överrörlighet kunna motarbetas. Vidare erinras om betydelsen av en förbättrad yrkesutbildning, en aktiv lokaliseringspolitik samt ett bostadsbyggande, som planeras under beaktande av arbetskraftssituationen på olika orter. I fråga om arbetstidsförkortningar understryker utredningen att dylika måste vägas mot andra krav på standardhöjning. Det är vidare i hög grad önskvärt, att omfattningen av skiftarbetet icke inskränkes. En minskning av skiftarbetet skulle kräva betydande nyinvesteringar för att upprätthålla produktionen hos respektive företag vid förutvarande nivå. Det är därför av vikt, att det förbud mot nattarbete, som trätt i kraft den 1 juli 1951 och som i praktiken drabbar treskiftarbetet, tillämpas med försiktighet. Möjligheter till generella undantag och dispenser från bestämmelserna böra smidigt brukas. Genom tjänliga åtgärder böra skiftarbetarna tillförsäkras förbättrade förmåner i form av bostäder, rekreation och service. I detta sammanhang erinras även om att den vid 1951 års riksdag beslutade allmänna semesterförlängningen kommer att innebära en minskning med 1 å $1\frac{1}{2}$ procent av den totala produktionen inom landet, jämfört med den eljest möjliga produktionsvolymen. Beträffande import av arbetskraft slutligen framhålls, att dylik bör ifrågakomma endast då tillskottet till nationalprodukten kan väntas bli större än de direkta eller indirekta anspråk på landets resurser, som invandringen förorsakar.

Eftersom något mera betydande tillskott av arbetskraft totalt sett icke kan väntas under perioden, måste en ökning av produktionen i huvudsak baseras på en stegring av produktiviteten. Detta kan väsentligen blott ske genom en överföring av arbetskraft till mera produktiva sysselsättningar eller genom en rationalisering, mekanisering och modernisering av produktionsapparaten. I det första hänseendet gäller det att skapa förutsättningar för att det ekonomiska livets expansion koncentreras till områden, där de största produktivetsvinsterna stå att hämta. Det är av vikt, att den ekonomiska politiken inriktas på att befrämja en utveckling mot en dylik koncentration. Statsmakternas jordbrukspolitik spelar härvidlag en stor roll. Av betydelse för produktivetsutvecklingen är vidare tullpolitikens och priskontrollens utformning. I fråga om tullpolitiken framhålla utredningmännen angelägenheten av att denna sättes in i sitt allmänna sammanhang med den övriga ekonomiska politiken och sålunda icke prövas utifrån endast fiskala och tekniska synpunkter. Bortsett från vissa bestämda undantagsfall, betingade av försvarsberedskapens krav m. m., finnes det enligt utredningens mening icke anledning att genom tullar ge näring åt några självförsörjningstendenser. Snarare bör vid fördelningen av det investeringsutrymme, som står till buds under den betraktade femårsperioden, företräde ges åt sådan produktion som visar sig bärkraftig utan tullskydd.

På tal om priskontrollen uttala utredningmännen, att de vid sina överläggningar med industriföretag och branschsammanlutningar påträffat vissa belägg för riskerna för att en stel priskontroll får produktivitetssänkande följder. Samtidigt som utredningen inser omöjligheten av att i inne-

varande akuta läge helt frångå varje form av detaljkontroll av prisrörelserna, bör enligt utredningens mening övervägas, huruvida icke den nuvarande detaljregleringen på prisområdet så snart läget stabiliserats kan avlösas av en mera smidig övervakning av prisutvecklingen från det allmännas sida. Inskridanden böra därvid ske endast i fall av obehörig prissättning eller där särskilda monopolförhållanden eller andra omständigheter uppenbart påkalla offentliga ingripanden i prispbildningen.

Beträffande tillgången på bränslen, råvaror, halvfabrikat och övriga produktionsförnödenheter ha utredningens beräkningar baserats på den inledningsvis nämnda förutsättningen, att tillförseln i stort sett skall täcka behovet. För att ge en bild av läget i fråga om energiförsörjningen har framräknats en total energibalans för år 1955. Denna slutar på en beräknad energiförbrukning å 27—31 miljoner stenkolston. Härav skulle cirka 15 miljoner stenkolston, d. v. s. 48 å 56 procent av det totala bränslebehovet, behöva täckas genom import.

Utredningsmännen avsluta översikten över det allmänna produktionsläget med att som huvudalternativ antaga en ökning av bruttonationalprodukten med i genomsnitt tre procent per år under planeringsperioden.

Därefter övergår utredningen till att granska produktionsbetingelserna inom de olika sektorerna av näringslivet.

Jordbruket. Under produktionsåret 1949/50 utgjorde den inhemska jordbruksproduktionen 100 % av landets totala konsumtionsbehov av jordbruksprodukter. Genomsnittligt skulle landet således numera vara fullt självförsörjande på detta område. Härvid är emellertid att märka, att av nämnda 100 procent cirka 17 enheter betingas av importen av fodermedel (cirka tre enheter) och gödningsämnen (cirka 14 enheter). Utan hjälp av denna import skulle således produktionen av jordbruksprodukter inom landet endast till 83 procent täcka konsumtionsbehoven. Vidare gäller, att landet icke är självförsörjande i fråga om alla slag av livsmedel. Importöverskott föreligger beträffande exempelvis socker samt kött och fläsk, medan exportöverskott de senare åren förekommit med avseende på smör, ost och ägg samt brödsäd.

En konsumtionsprognos på grundval av en antagen real inkomstökning per invånare med cirka 1½ procent per år samt en beräknad folkökning av drygt ½ procent per år tyder emellertid på att förbrukningen av livsmedel under ifrågavarande period skulle stiga med sammanlagt endast ungefär sju procent. Med hänsyn härtill synes sannolikt, att det svenska jordbruket på längre sikt kommer att präglas av en viss tendens till överproduktion. På längre sikt framstår en inre och yttre rationalisering av jordbruket i enlighet med 1947 års riksdagsbeslut såsom den enda lösningen av detta problem. Genom en sådan rationalisering möjliggöres en viss överflyttning av jordbruksbefolkningen till andra näringar ävensom ett bortfall av oekonomisk produktion, samtidigt som förutsättningar skapas för en ytterligare

höjning av produktiviteten per sysselsatt. Genom en sådan utveckling skulle bland annat det svenska jordbrukets internationella konkurrenskraft stärkas och utsiktorna stiga att på längre sikt upprätthålla och utvidga den nuvarande exporten av jordbruksprodukter.

I fråga om den framtida utvecklingen väntar utredningen, att arbetskraftsbristen starkt ökar såväl behovet av som benägenheten till investeringar för att genom mekanisering, modernisering och övriga former av rationalisering möjliggöra produktionsökning eller undvika produktionsminskning. Vidare kommer övergången till högre förädlingsgrad och strävandena att upptaga nya tillverkningar att medföra kapitalkrävande investeringar. Fortsatta starka investeringsbehov torde därför komma att anmäla sig under femårsperioden. Det blir den ekonomiska politikens uppgift att skapa förutsättningar för att investeringarna i industrien i första hand inriktas på att tillgodose ifrågavarande behov. Den ledande synpunkten måste härvid vara, att för landet i dess helhet industriens utbyggnad måste anpassas efter de tillgängliga arbetskraftsresurserna. En utvidgning av den industriella kapaciteten i vidare mån än arbetskraftsläget medger vore liktydig med en samhällsekoniskt sett improduktiv överdimensionering av industriapparaten och en oekonomisk disposition av det knappa investeringsutrymmet och i detta sammanhang diskuteras frågan om företagsstrukturen och dess betydelse för produktionsutvecklingen. Utredningen framhåller, att det otvivelaktiga värdet för den industriella utvecklingen av småindustri på vissa områden eller kravet på gynnsamma betingelser för de i liten skala nystartade företagen med utvecklingsmöjligheter allmänt sett icke få fördölja det faktum, att ur svensk synpunkt relativt stora företagsenheter i de flesta fall äro en förutsättning för en effektiv och rationell produktion.

Även om en viss avsaktning i produktionsökningen kan bli nödvändig i jämförelse med de närmast föregående årens snabba ökningstakt, torde dock en årlig tillväxt av industriproduktionens volym med 3—4 procent ligga inom räckhåll under femårsperioden vid de allmänna produktionsförhållanden, varifrån utredningen utgått. En dylik produktionsökning förutsätter dock betydande kompletteringsinvesteringar, så att utbyggd eller nybyggd produktionskapacitet till fullo skall kunna utnyttjas. Vidare aktualiseras betydande behov av reinvesteringar i äldre industrier, bland annat inom vissa delar av skogs-, textil- och verkstadsindustrierna, vilka utbyggt omkring sekelskiftet och nu blivit föråldrade. Till den ökning, som kan väntas av den totala industriproduktionen, förutses praktiskt taget alla industrigrenar komma att bidra.

Handeln. Utvecklingen inom handeln torde under den närmaste tiden komma att präglas av tekniska och ekonomiska omvandlingar. Arbetskraftsbristen gör sig i allt högre grad gällande, och distributionsapparaten kapacitet, som tidigare tillät en betydande ökning av omsättningen utan motsvarande ökning av arbetskraften, förefaller för närvarande vara hårt pressad. En fortsatt produktivitetsstegring torde kräva ett betydande rationali-

seringsarbete. Detta kommer inom detaljhandeln sannolikt att innebära, att nya distributionsformer, som under senare år vunnit insteg, särskilt självbetjäningsbutikerna, snabbt vinna utbredning. En dylik utveckling ställer krav på avsevärt ökade investeringar. Samma krav reses även inom grosshandeln, särskilt för modernisering av lagerlokalerna. Med hänsyn till de betydande arbetskraftsbesparingar, som kunna vinnas genom en modernare organisation, torde det knappast vara samhällsekonomiskt motiverat att hålla nere investeringsvolymen inom handelns olika led.

Samfärdsel. Den kraftiga expansion, som under en längre tidsperiod karakteriserat samfärdseln, kan förutses fortsätta under programperioden inom samfärdseln samtliga grenar. Mest iögonenfallande äro expansions-tendenserna inom bilismen. Enligt verkställda kalkyler skulle personbils-parken växa från 250 000 vid periodens början till 400 000 år 1955. En utveckling av denna art ställer betydande krav på valutor för fordon, drivmedel och reservdelar. Dessutom krävas investeringar i trafikleder och bilverkstäder samt icke minst på stadsplaneväsendets område av sådan storleksordning, att en allvarlig snedvridning av samhällsekonomien hotar att uppstå. Utredningen ifrågasätter därför om dylika anspråk från bilismen på samhällets produktiva resurser kunna anses stå i rimlig proportion till utvecklingen av landets näringsliv i övrigt. Enligt utredningens mening måste expansionen inom bilismen med nödvändighet hållas inom rimliga gränser. Åtminstone måste det kravet ställas, att expansionen icke underbygges genom en kreditutvidgning. Av denna anledning understryker utredningen vikten av att åtgärderna i syfte att hindra en uppmjukning av gängse avbetalningsvillkor bli effektiva. Om utvecklingen så påfordrar, böra avbetalningsvillkoren skärpas. I vissa lägen kunna även andra åtgärder för begränsning av efterfrågan på personbilar visa sig erforderliga. Huruvida därvid handelspolitiska eller skattepolitiska medel böra användas, har utredningen icke ansett sig böra taga ståndpunkt till.

De tillgängliga resursernas användning

Sedan utredningen genomfört granskningen av de tillgängliga resurserna, övergår den till att pröva huru dessa skola användas för att ur samhälls-ekonomisk synpunkt den mest gynnsamma effekten skall erhållas.

Investeringsverksamheten. Utredningen har ansett, att vid en långtidsplanering för den närmaste femårsperioden tyngdpunkten bör läggas på investeringsverksamheten. En underliggande förutsättning för att långtidsprogrammets produktionsantaganden skola visa sig realistiska är, att utrymme beredes för de investeringar, som erfordras för en modernisering, rationalisering och mekanisering av produktionsapparaten inom olika områden av det ekonomiska livet. Betydande investeringsbehov kunna därför väntas bli aktualiserade under perioden, särskilt inom industrien. Där-

utöver föreligga emellertid betydande ackumulerade investeringsbehov inom handel och samfärdsel, på bostadsområdet, där enligt bostadsstyrelsens beräkningar antalet nya lägenheter måste ökas från 44 000 år 1950 till 60 000 per år för att bostadsbristen skall nedbringas till hälften av sin nuvarande omfattning, i fråga om sociala och andra offentliga inrättningar, främst sjukhus och skolor, samt inom försvarsväsendet. En på grundval av de allmänna förutsättningarna för utredningens arbete företagen inventering av de totala investeringsbehoven utvisar för ny- och reinvesteringar en genomsnittlig årlig behovsnivå under åren 1951—1955, vilken ligger 1 550 milj. kronor över 1950 års investeringsvolym. Av detta belopp hänförs sig 1 270 milj. kronor till byggnadsinvesteringar och 280 milj. kronor till investeringar i utrustning. Härtill komma investeringar för underhåll, vilka i genomsnitt för hela perioden beräknas ligga inemot 270 milj. kronor över 1950 års nivå, samt lagerökningsbehov, uppskattade till genomsnittligt 400 milj. kronor per år, allt i 1950 års priser.

För att i någon mån bereda utrymme till täckning av de föreliggande behoven bör enligt utredningsmännens mening investeringarnas andel i bruttonationalprodukten successivt ökas från 27,4 procent år 1950 till 29,4 procent år 1955. Vid tre procents produktionsstegring per år motsvaras den förordade målsättningen av en årlig ökning av de totala bruttoinvesteringarna med 4,5 procent. Det härigenom tillgängliga beloppet har beräknats till 970 milj. kronor per år (1950 års priser) i genomsnitt under perioden över 1950 års nivå.

Den differens, som sålunda kan väntas föreligga mellan de totala investeringsbehoven och de för investeringar tillgängliga medlen, måste leda till en nedskärning av eljest önskvärda investeringar. Redan tidigare har det emellertid varit nödvändigt att genom olika ekonomiskt-politiska åtgärder hålla tillbaka investeringarna. De områden, som härvid i första hand tillgodosetts, äro de direkt varuproducerande, industrien och jordbruket. Utredningen ifrågasätter, om icke industriapparaten härigenom relativt sett blivit överdimensionerad samtidigt som betydande eftersatta behov ackumulerats inom handeln och transportväsendet samt inom den offentliga sektorn. En sådan eftersläpning, som på detta sätt drabbat dessa investeringsområden, kan enligt utredningens uppfattning icke undgå att inverka menligt på den samhällsekonomiska utvecklingen. Den medför en produktivitets-sänkande snedvridning av produktionsapparatus uppbyggnad och därmed tendenser till långsammare ekonomisk framstegstakt på längre sikt. Spänningar uppstå mellan olika samhällsekonomiska sektorer, vilka orsaka svårigheter av den art som redan föreligga på t. ex. bostadsområdet. Det är därför enligt utredningens mening angeläget, att investeringsverksamheten under femårsperioden inriktas på att i möjligaste mån utjämna de spänningar som redan föreligga mellan och inom olika investeringsområden och att förhindra uppkomsten av nya. Till en början blir det nödvändigt att söka inhämta eftersläpningen i fråga om investeringarna i bostäder och sam-

hällsbyggande, handel, vissa delar av transportväsendet, skolor och sjukvård genom att tillförsäkra dem en ökad relativ andel i investeringsutrymmet. Att så sker torde även vara en förutsättning för att de senare årens snabba produktionsökning skall kunna upprätthållas. Expansionen inom industrien kan icke i längden fortsätta, om icke en häremot svarande utbyggnad av handeln och samfärdseln olika grenar kommer till stånd. Också en minskning av bostadsbristen i industriorterna framstår såsom ett oundgängligt villkor för fortsatt industriell expansion.

Utredningsmännens överväganden beträffande fördelningen av de för investeringar tillgängliga medlen ha sammanfattats i nedanstående utkast till investeringsbudget för planeringsperioden.

Utkast till investeringsbudget för 1951—55. (Real investeringsvolym.)

Exklusive underhåll (milj. kr., 1950 års priser).

	1950	Genomsnittlig årlig investeringsnivå 1951—55	Ökning 1951—55 utöver 1950, därav		
			Byggnader	Utrustning	Totalt
Jordbruk	438	438	0	0	0
Egentlig industri	1 524	1 524	0	0	0
Kraft- o. belysningsverk	433	468	25	10	35
Handel	92	142	50	0	50
Samfärdsel	730	855	50	75	125
Bostäder	1 304	1 584	280	0	280
Vissa gemensamhetsanläggningar	—	10	10	0	10
Social- o. hälsovård, skolor m. m.	380	570	190	0	190
Vägväsendet	199	289	90	0	90
Vatten och avlopp	128	168	40	0	40
Försvaret	447	597	20	130	150
Summa	5 675	6 645	755	215	970

De resurser, som erfordras i fråga om material och arbetskraft för att realisera det sålunda skisserade investeringsprogrammet, finna utredningsmännen, på grundval av de antaganden, som gjorts beträffande produktion och försörjning samt under de förutsatta allmänna betingelserna komma att stå till buds. Det anses dock icke uteslutet att den rekrytering, som erfordras av byggnadsarbetarkåren med 25 000 man i förhållande till 1950, kan stöta på vissa svårigheter.

Den offentliga konsumtionen. I fråga om den statliga konsumtionen förutser utredningen en ökning med i medeltal 2,5 procent per år. Till en väsentlig del skulle denna ökning bero på en automatisk stegring av statsutgifterna, på verkställande av redan fattade beslut samt på utredningens investeringsrekommendationer. Huvudsakligen faller ökningen inom skolväsendet, sjukvården, försvaret och civilförsvaret.

Vid sidan härav föreligga vittomfattande statliga reformplaner inom framför allt socialpolitikens och undervisningsväsendets område. Fullt genomförda belöpa sig dessa till 3/4—1 miljard kronor (1950 års priser). Ifrågavarande reformplaner ha utredningsmännen emellertid icke uppfört i programmet för femårsperioden.

Den kommunala konsumtionen förutses stiga med genomsnittligt 7,5 procent per år, varvid väsentliga ökningar föranledas av kommunindelningsreformen samt sjukvårdens utbyggnad. Utredningen riktar i sammanhanget uppmärksamheten på att expansionstendenserna i den kommunala sektorn varit och även fortsättningsvis kunna väntas vara starkare än på övriga punkter inom det ekonomiska livet. Garantier måste skapas för att kommunerna visa större återhållsamhet på det ekonomiska området än tidigare och anpassa sin ekonomiska politik till riktlinjerna för den allmänna ekonomiska politiken. En viss kontroll över den kommunala utgiftspolitiken bör kunna utövas av statsmakterna i samband med den författingsenliga prövningen av kommunernas ansökningar om att upptaga lån. Det är vidare önskvärt att kommunerna i större utsträckning än hittills finansiera sina investeringar med löpande inkomster, i enlighet med av 1949 års investeringskommitté framlagt förslag.

Utrikeshandeln. Enligt utredningsmännens bedömningar komma såväl exportmöjligheter som importbehov att gradvis stiga i nära anslutning till den inhemska produktionsutvecklingen. En tendens till ökning av utrikeshandeln i något snabbare takt än beträffande nationalprodukten kan emellertid framträda, om de tidigare förordade strävandena till internationell arbetsfördelning kunna realiseras.

I fråga om exporten räknas med en genomsnittlig ökning på cirka fyra procent per år. Det största tillskottet härtill kan väntas från verkstadsindustrien, som beräknas kunna öka sin export med cirka 30 procent under perioden. Betydande bidrag kunna därjämte antagas komma från järn- och stålindustrien samt järnmalmsgruvorna, medan skogsindustriernas export icke kan väntas öka volymmässigt men möjligen värdemässigt till följd av högre förädling av de utbudna varorna. Utöver de egentliga exportinkomsterna kunna valutainkomster förutses genom sjöfarten, varjämte återbetalning under programperioden skall ske av vissa krediter, som lämnats utlandet i samband med och omedelbart efter krigsslutet. Däremot anses tvivelaktigt om någon förbättring kan väntas i »turistbalansen».

Av de inflytande valutaintäkterna böra enligt utredningsmännens förslag i genomsnitt 200 milj. kronor per år (1950 års priser) användas till en förstärkning av valutareseven. Valutareseven bör successivt bringas upp till ett belopp, som motsvarar minst en tredjedel av den totala importens årsvärde. Sedan så skett, skulle den genom utrikestransaktionerna skapade inkomstramen möjliggöra en årlig ökning av importen med cirka fyra pro-

cent. Vid dessa beräkningar ha utredningsmännen, utöver de allmänna förutsättningarna, antagit att 1950 års terms of trade kvarstå oförändrade. — Beträffande dollarläget förutser utredningen icke någon väsentlig förbättring, och följaktligen icke heller någon lättnad i importrestriktionerna avseende dollarvaror.

Den samhällsekonomiska balansen. Med hänsyn till utredningens i det föregående redovisade ställningstaganden rörande ökningen av investeringarna och förstärkningen av valutareserven samt till följd av den snabba stegringen av den offentliga konsumtionen skulle inom försörjningsramen för privat konsumtion endast återstå ett utrymme, som medger en höjning med 1,5 procent per invånare och år. Detta skulle innebära en nedpressning med ungefär hälften av den stegringstakt, som rätt under de senaste åren. Utredningens överväganden beträffande användningen av de tillgängliga resurserna sammanfattas i nedanstående utkast till försörjningsbalans under åren 1951—1955.

Utkast till försörjningsbalans för perioden 1951—1955.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
	(milj. kr. i 1950 års priser)					
<i>Tillgångssidan</i>						
Bruttonationalprodukt	31 550	32 500	33 500	34 500	35 550	36 600
<i>Efterfrågesidan</i>						
Investering	8 610	9 030	9 440	9 850	10 300	10 750
Lagerökning	¹⁾ — 100	400	400	400	400	400
Överskott i bytesbalansen	90	200	200	200	200	200
Offentlig konsumtion	3 370	3 540	3 720	3 910	4 110	4 320
Privat konsumtion	19 580	19 330	19 740	20 140	20 540	20 930
Summa	31 550	32 500	33 500	34 500	35 550	36 600

¹⁾ Lagerminskning

Vid en avvägning mellan, å ena sidan, önskemål om en större ökning av den enskilda konsumtionen än ovan nämnda 1,5 procent per år och, å andra sidan, användande av samhällets resurser för andra ändamål, föres avvägningsproblemet i sista hand fram till en fråga om relationen mellan stegrings-takten för investeringar och för enskild konsumtion. Den av utredningsmännen föreslagna förskjutningen till förmån för investeringarna betraktas emellertid som nödvändig för att under femårsperioden skapa en jämn och balanserad utveckling av samhällsekonomin efter de snedvridningar som kriget och efterkrigsårens utveckling inneburit. Fortsatt ekonomiskt framåtskridande i samma takt som på sistone anses i själva verket icke i längden kunna upprätthållas, för så vitt icke de nuvarande eftersläpningarna på fundamentala punkter av samhällsekonomin inhämtas, vilket förutsätter en ökning av investeringsverksamheten. Om den nödvändiga anpassningen

icke sker nu, kan längre fram i tiden en ännu mycket starkare reduktion av takten i den privata standardhöjningen påkallas. Utredningsmännen understryka därför starkt önskvärdheten av att en ökning av investeringsvolymen i något snabbare takt än den allmänna produktionsstegringen sättes som en riktpunkt för investeringspolitiken. Ett realiserande av denna målsättning skulle innebära en starkare stegring av de offentliga investeringarna än av de enskilda. Delvis framstår detta som ett utslag av den växande försvarsbörda, som landet måste ikläda sig till följd av det labila världspolitiska läget. I övrigt skulle ifrågavarande utveckling närmast reflektera behovet att bygga ut sådana delar av samhällsekonomin, som under den senaste utvecklingen blivit eftersatta, såsom vägväsendet och den övriga samfärdseln, stadsplaneväsendet och samhällsbyggandet över huvud, skolorna, sjukvården, de sociala inrättningarna etc. och att därigenom åvägbringa en »harmonisering». Läget har nu blivit sådant, att en utjämning av utvecklingsstadierna på det ekonomiska livets olika punkter enligt utredningens mening icke längre kan anstå.

Den kalkylerade konsumtionsökningen kan uttagas antingen genom ökad direkt konsumtion eller genom reformer av olika slag. Utredningen understryker emellertid, att den knappa marginalen för konsumtionsökning i realiteten torde omöjliggöra andra socialpolitiska reformer under programperioden än dem, som redan beslutats och till vilka hänsyn tagits vid beräkningarna rörande den offentliga konsumtionens stegring. Ej heller föreligger utrymme för en arbetstidsförkortning utöver den av 1951 års riksdag beslutade allmänna treveckorssemestern. Utredningen vill icke tillråda, att ett socialpolitiskt reformarbete under planeringsperioden får inkräkta på möjligheterna att täcka de tvingande behov, som utredningen inom olika områden påvisat och som i stor utsträckning äro av socialpolitisk karaktär.

Slutsatserna beträffande utrymmet för olika former av privata standardförbättringar kräva en viktig modifikation med avseende på möjligheten av förändringar i det personliga sparandet. Om den personliga sparsviljan växer, ökas utrymmet och valfriheten beträffande privata standardförbättringar. Den ökning med $1\frac{1}{2}$ procent per år och invånare, som angivits såsom ram för den privata standardhöjningen, är icke ett direkt mått på hur stora lönestegringar som äro möjliga utan att den samhällsekonomiska balansen bringas ur jämvikt. Detta beror nämligen bland annat på löntagarnas sparkvot. Ju större sparkvoten är, desto vidare blir utrymmet för lönestegringar. Vidare erinras om att en del av lönehöjningarna automatiskt reduceras genom den marginalbeskattning som träffar varje höjning av lönerna. Slutligen gäller, att en skärpning av beskattningen under i övrigt oförändrade omständigheter bereder rum för en större löneförbättring än tidigare.

Den ekonomiska politiken

En utveckling i överensstämmelse med de av utredningen angivna riktlinjerna förutsätter under hela femårsperioden en hård och aktiv ekonomisk

politik, som håller efterfrågan på såväl konsumtions- som investeringsområdet inom den uppdragna ramen. I fråga om den privata konsumtionen finner utredningen lyckligast, om tendenserna till inflationistiska spänningar kunna brytas på ett tidigt stadium, innan de hunnit utmognat i ett efterfrågeöverskott på konsumtionsplanet. Härmed avses, att grunden till jämvikt i konsumtionsledet helst bör läggas redan vid inkomstbildningen. I praktiken gäller detta framför allt löneutvecklingen. Angripas de balansrubbande krafterna i företagarsektorn, minskas konkurrensen om arbetskraft och stärkes arbetsgivarnas motstånd mot lönekrav som endast kunna tillgodoses genom ett inflationistiskt förlopp. Betingelser skapas härigenom för större återhållsamhet vid avtalsuppgörelserna och en långsammare löneglidning under avtalsperioden än annars. Därutöver finner utredningen under alla förhållanden angeläget, att varje möjlighet att uppmuntra det enskilda sparandet tillvaratas.

De instrument såvitt angår åtgärder av generellt verkande natur, som stå till statsmakternas förfogande för att bevara jämvikten i det ekonomiska livet, äro kreditpolitiken och finanspolitiken. Utredningen tager icke ståndpunkt till utformningen eller den inbördes avvägningen mellan dessa båda instrument vid deras användning men påpekar, att ett system av flera samtidiga åtgärder är smidigare och garanterar ett jämnare resultat av stabiliseringspolitiken. Möjligheterna att avveckla de hittillsvarande detaljregleringarna bli beroende av i vad mån statsmakterna äro beredda att använda generellt verkande medel.

Vad särskilt finanspolitiken beträffar, finner utredningen en betydande överbalansering av den statliga driftbudgeten nödvändig under hela femårsperioden. Riktpunkten för denna överbalansering anges vara ett överskott, som för varje budgetår under perioden täcker åtminstone samtliga utgifter på kapitalbudgeten. För att åstadkomma en dylik överbalansering kräves i främsta rummet återhållsamhet med statsutgifterna. Stigande statsinkomster böra endast i undantagsfall tagas till intäkt för nya eller höjda anslag. Härutöver torde emellertid en skärpning av beskattningen icke kunna undvikas. I linje med utredningens tidigare återgivna resonemang anses härvidlag i första hand en skärpt skattebelastning på företagen böra komma i fråga. Med nuvarande utformning av företagsbeskattningen torde det emellertid icke vara praktiskt genomförbart eller önskvärt att öka den direkta skattebördan på företagen. Det bör därför enligt utredningens mening undersökas, huruvida icke en omläggning av företagsbeskattningen kunde skapa samhällsekonomiskt gynnsammare förutsättningar för produktionsutvecklingen och samtidigt bereda utrymme för en ur balanssynpunkt erforderlig skärpning av den effektiva beskattningen i ifrågavarande sektor. Härvid kan övervägas en övergång till bruttobeskattning, d. v. s. skatter lagda på företagens bruttoinkomster eller -utgifter.

I fråga om den direkta beskattningen av fysiska personer finna utredningsmännen en ytterligare höjning icke lämplig. Bland annat med hänsyn

till strävandena att stimulera till stegrade produktiva arbetsinsatser och till ökat personligt sparande kan det i stället diskuteras att i viss omfattning ersätta den direkta beskattningen av fysiska personer med vidgad indirekt beskattning. En önskad inkomstutjämning skulle ändock kunna garanteras genom en lämplig kombination av direkta och indirekta skatter.

Vid en ökad användning av indirekta skatter står valet mellan en allmän omsättningsskatt och punktskatter. Utredningsmännen finna vissa fördelar förenade med punktskatter. De kunna sålunda anpassas till skiftande betingelser. Exempelvis är det utifrån utredningens utgångspunkter av värde, att de indirekta skatterna kunna läggas på sådana varor och tjänster, som icke till sitt hela belopp omedelbart övervältras i form av en höjning av priserna på färdiga konsumtionsvaror. Innebörden härav är, att det med punktskatter skulle vara möjligt att icke blott uttaga högre indirekta skatter från inkomsttagarna, utan även inrikta den indirekta beskattningen på företagarsektorn. Nackdelarna med punktskatter hänföra sig till riskerna för snedvridning av utvecklingen. Är det fråga om punktskatter av tämligen måttlig omfattning, får denna risk för snedvridning icke överdrivas. Ju kraftigare punktbeskattning som påkallas, desto tyngre väga nackdelarna. Det andra alternativet är då en allmän omsättningsskatt. Även frågan om ett tvångssparande i form av insättningar på spärrat konto av en del av fysiska personers inkomster kan i detta sammanhang övervägas. Ett dylikt tvångssparande framstår emellertid endast såsom en tillfällig lösning. I längden torde icke en allmän omsättningsskatt kunna undvaras, därest statsmakterna vilja genomföra lättnader beträffande den direkta beskattningen på fysiska personer.

Den statsfinansiella utvecklingen

Avslutningsvis ha utredningsmännen undersökt de statsfinansiella konsekvenserna av programmets rekommendationer. Det har härvid framkommit, att det förutsedda överskottet på driftbudgeten för budgetåret 1951/52 under programperioden på grundval av de gjorda antagandena kan väntas övergå i ett underskott, såvida icke skatterna höjas. För periodens sista år, budgetåret 1955/56, har dock beräknats ett visst överskott. Utvecklingstendenserna illustreras genom nedanstående sammanställning av statsinkomster och -utgifter under programperioden, beräknade med utgångspunkt i vissa utöver de allmänna förutsättningarna gjorda antaganden. Sålunda har bland annat förutsatts, att prisnivån för konsumtion och investering år 1951 ligger 15 respektive 20 procent högre än under 1950 och 1952 fem procent högre än under 1951. Den år 1952 uppnådda prisnivån förutsättes sedan komma att bibehållas perioden ut. Vidare har antagits, att de skatter och skattesatser, som gällde i början av år 1950, komma att bestå under hela perioden.

På kapitalbudgeten förutses en under hela perioden fortlöpande stegring av lånemedelsbehovet, vilket vid periodens slut skulle överstiga en miljard kronor. Som ett netto av det totala budgetutfallet skulle det statliga upplå-

Statens inkomster och utgifter under budgetåren 1951/52—1955/56.

(Milj. kr.)

	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
<i>Inkomster:</i>					
Egentliga statsinkomster	5 930	6 310	6 620	6 890	7 120
Kvarskattebetalningar (netto)	+ 200	+ 200	± 0	± 0	± 0
Kommunalskattebetalningar (netto)	+ 430	+ 160	— 350	— 310	— 50
Inkomster av statens kapitalfonder	430	430	430	430	430
Summa inkomster	6 990	7 100	6 700	7 010	7 500
<i>Utgifter:</i>					
Riksstaten för 1951/52	5 800	5 800	5 800	5 800	5 800
Prisstegring, investeringsökning etc.	325	650	650	650	650
Lönekostnader	50	120	150	180	210
Automatiska utgiftsökningar	—	250	325	390	460
Reservationsmedelsförbrukning	225	125	75	50	25
Summa utgifter	6 400	6 945	7 000	7 070	7 145
Över- resp. underskott	+ 590	+ 155	— 300	— 60	+ 355

ningsbehovet under budgetåren 1951/52—1955/56 visa den utvecklingstendens, som framgår av nedanstående tabell. Av denna framgår, att något statsfinansiellt utrymme för statliga åtgärder, som innebära en mera betydande belastning på driftbudgeten, icke kan väntas föreligga inom ramen för en balanserad budget. Tvärtom komma att uppstå betydande lånebehov. En minskning av dessa kan endast ske genom en ytterligare överbalansering av driftbudgeten. Däremot kunna utgifterna på kapitalbudgeten icke skäras ned utan att man frångår den målsättning, som utredningsmännen förordat för investeringsverksamheten.

Det statliga upplåningsbehovet under budgetåren 1951/52—1955/56.

(Milj. kr.)

	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Formellt lånemedelsbehov på kapitalbudgeten	840	850	920	955	1 070
Över- (+) resp. underskott (—) på driftbudgeten	+ 590	+ 155	— 300	— 60	+ 355
Faktiskt lånemedelsbehov	250	695	1 220	1 055	715

En överblick över det statsfinansiella läget försvåras genom systemet med de statliga utbetalningarna av kommunskattemedel. Olägenheterna äro särskilt knutna till eftersläpningen i utbetalningarna, vilken under perioder med starka inkomstförändringar medföra stora differenser mellan det preliminära och det statliga avräkningsbeloppet. Härigenom införes i budgetplaneringen ett osäkerhetsmoment. Det är därför enligt utredningens mening angeläget att snarast överväga hur statsverkets preliminära skatteutbetalningar till kommunerna under ett givet år kunna bringas i närmare överensstämmelse med de skattebelopp, som för detta år kunna beräknas

III. Remissyttrandena

Åtskilliga remissinstanser ha vitsordat behovet av långsiktig planering och samordning av den ekonomiska politiken.

Landsorganisationen i Sverige anför.

Landsorganisationen är ense med utredningsmännen att det även i en tid, då de ekonomiska förhållandena på grund av ett allmänt osäkert internationellt läge är mera svåröverskådliga än vanligt, föreligger ett trängande behov att klarlägga de samhällsekonomiska perspektiven på lång sikt.

Landsorganisationen finner det även angeläget påpeka att även om ett långtidsprogram icke kan eller bör bli ett strängt fixerat och i detaljer fastställt program för den ekonomiska politiken, bör man icke underskatta dess betydelse. Helt säkert skulle de yttre balansproblemen i Sveriges ekonomi icke ha kunnat bringas till så snabb lösning som skedde under åren 1949—1950, om icke för bedömning av olika vidtagna åtgärder hade legat det långtidsprogram för åren 1947—1952/53, som utarbetades 1948 i anslutning till Sveriges deltagande i Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete (OEEC).

Enligt fackföreningsrörelsens uppfattning är det samhällets uppgift att planera den fulla sysselsättningen. Man kan icke anse att fullsysselsättningen är tryggad så länge den privata företagsamheten i olika former genom sina vinstdispositioner förverkligar densamma. Behovet av en mera långsiktig planering och samordning av den ekonomiska politiken framstår mot bakgrunden av efterkrigstidens erfarenheter som alltmera nödvändig. Av denna anledning är tillkomsten av långtidsprogrammet att hälsa med tillfredsställelse.

Kooperativa Förbundet anför.

En samordning av åtgärderna från statsmakternas, kommunernas och det enskilda näringslivets sida kommer — — — att framstå som oundgänglig. Därest ett dylikt samarbete icke kan etableras mellan stat och näringsliv med stöd av en mer långsiktig ekonomisk politik, föreligger betydande risker för att motåtgärder mot redan inträdda inflationistiska spänningar i den svenska samhällsekonomin få vidtagas och då ofta i hast improviseras. — — — En bättre överblick över utvecklingstendenserna på något längre sikt, kombinerad med en effektivare beredskap i fråga om alternativa åtgärder för att möta snabba förändringar i den samhällsekonomiska utvecklingen, framstår med hänsyn härtill som erforderlig.

Sveriges Automobilhandlareförbund anför.

Inledningsvis kan framhållas som förbundets principiella uppfattning att ifrågasätta utredningar under benämningen ekonomisk långtidsplanering kunna vara nyttiga även för företagarna individuellt, som på detta sätt få tillgång till ett för de alltid erforderliga framtidsbedömningarna värdefullt material. Underlag för detta omdöme är dock utredningens egen tankegång att ett dylikt långtidsprogram endast innebär ett försök att få grepp om den kommande utvecklingen på det ekonomiska planet med därtill anknyttande synpunkter och eventuella rekommendationer.

Svensk Industriförening anför.

Behovet av ett långtidsplanerande av den ekonomiska politiken och av en så utförlig och kompetent analys som möjligt av olika samhällsekonomiska förhållanden blir säkerligen alltmera trängande ju mera det moderna samhället utvecklas och de olika samhällsfunktionerna sammanvävas i varandra. Därför är säkerligen i nuvarande labila läge behovet av en långtidsplanering starkare än någonsin. Det är emellertid av största vikt att de analyser, som i form av långtidsplaneringar göras, också komma att få endast den funktion de främst torde vara avsedda för, nämligen just analyser.

Rörande det allmänna värdet av utredningsresultatet uttalar ett flertal remissinstanser sin uppskattning av den framlagda översikten av vårt lands produktiva resurser och deras utvecklingsmöjligheter.

Bankofullmäktige anför.

Utredningen har framlagt intressanta beräkningar rörande de produktiva resurser, som stå till buds under den angivna femårsperioden. Några möjligheter att närmare granska dessa beräkningar ha fullmäktige icke. De äro enligt fullmäktiges mening av stort värde som ett underlag för bedömningen av de ekonomiska framtidsutsikterna och som grund för strävandena att samordna olika åtgärder på det ekonomiska området.

Landsorganisationen i Sverige anför.

Sammanfattningsvis vill landsorganisationen till slut framhålla att det framlagda långtidsprogrammet utgör en god grund, på vilken den ekonomiska politiken på längre sikt kan planeras.

Kooperativa Förbundet anför.

Genom den nu framlagda långtidsutredningen ha vissa grundläggande synpunkter på det nu angivna samordningsproblemet presenterats på ett klargörande sätt. Detta är säkerligen av värde för de fortsatta strävandena att skapa samhällsekonomisk balans och kan utgöra ett underlag för erforderliga åtgärder i syfte att åstadkomma en nödvändig effektivisering och samordning av den ekonomiska politiken under de närmaste åren.

Svensk Industriförening anför.

De utredningar och slutledningar, som gjorts, äro av betydande intresse och värde. Såvitt föreningen kan finna har Utredningen med de erinringar som härnadan göras också på ett förtjänstfullt sätt disponerat sin framställning och behandlat de viktigaste ämnena och områdena vartill utredningsdirektiven föranlett.

Handelskamrarnas nämnd anför.

Som *allmänt omdöme* om 1950 års långtidsutrednings betänkande kan sägas, att det, från de utgångspunkter utredningen anlagt och så långt dessa räcka, ger en värdefull översikt och belysning av den mångfald problem, som här möta. Det program, som framlägges för den närmaste femårsperiodens ekonomiska politik, utgör ett allvarligt och konsekvent genomfört försök att lösa en utomordentligt svår uppgift. Utredningen har även på åtskilliga punkter fört debatten om den ekonomiska politiken framåt.

Svenska sparbanksföreningen anför.

Utredningen har på åtskilliga punkter klarlagt de ekonomiska sammanhangen på ett enkelt och instruktivt sätt. Icke minst är det glädjande att sparandets och investeringarnas positiva betydelse i vårt samhällsliv så starkt framhävts. Sparbanksföreningen har för sin del vid flera tillfällen framhållit det olyckliga i att investeringarna i den allmänna debatten kommit att generaliserat framstå såsom huvudorsaken till inflationistisk utveckling, medan »standardhöjning» ofta satts lika med omedelbart ökad personlig konsumtion; sådana tankegångar ha utan tvivel bidragit till en allvarlig begreppsförvirring inom breda lager av vårt folk. I anslutning till det nu framlagda långtidsprogrammet erbjuder sig ett osökt tillfälle att i all upplysningsverksamhet — ekonomisk såväl som mera allmänpolitisk — sprida insikt om att produktionsökningen till betydande delar måste avses för ökade investeringar och ingalunda i sin helhet lämnar utrymme för ökning av den personliga konsumtionen.

Liknande synpunkter ha anförts av *Sveriges grossistförbund*. Förbundet uttalar.

Utredningen har i sitt betänkande sökt klarlägga perspektiven för vår samhällsekonomi under de närmaste fem åren och i samband därmed, med utgångspunkt från rådande förhållanden, diskuterat vissa utvecklingslinjer på olika områden av det ekonomiska livet. Tyngdpunkten har lagts på investeringsverksamheten och därvid har särskilt understrukits dennas betydelse såsom grunden för fortsatt ekonomiskt framåtskridande. Det måste hälsas med största tillfredsställelse, att utredningen på denna punkt ävensom i sin diskussion i övrigt på ett sakligt och övertygande sätt klarlagt olika ekonomiska sammanhang, vilka understundom ej tillräckligt beaktats i den allmänna diskussionen.

Några remissinstanser ha uttalat, att den karaktär av politiskt och subjektivt betingat ståndpunktstagande, som måste tillkomma varje handlingsprogram, bort tydligare framhåvas av utredningen.

Konjunkturinstitutet anför.

Den av utredningen föreslagna målsättningen för den ekonomiska politiken går i korthet ut på att investeringarnas andel av nationalinkomsten skall ökas med prioritering av de såsom eftersatta betecknade behoven, medan industriinvesteringarnas volym föreslås oförändrad. Härigenom skulle man enligt utredningen erhålla goda betingelser för »en jämn och välbalanserad utbyggnad av samhällets kapitalutrustning» och en »harmonisering» av ekonomin (sid. 78—79).

Det är ej klart vad utredningen menar med begreppet harmoni. Det kan tolkas från produktionssidan och således beteckna den investeringsinriktning som kräves för en snabb produktivitetsstegring. Åtskilliga uttalanden kunna anföras som stöd för denna tolkning, såsom sid. 79, där en minskning av bostadsbristen i industri-orterna säges vara ett oundgängligt villkor för fortsatt industriell expansion. Om denna tolkning är den riktiga, är två kritiska invändningar naturliga. För det första kan det ifrågasättas om målsättningen för den ekonomiska politiken låter sig sammanpressas i en så enkel formel. Den utelämnar ju helt frågan om inkomstfördelningen och dessutom kunna flera av utredningens rekommendationer såsom ökat samhällsbyggande och förbättrad sjukvård, inte motiveras enbart med det bidrag de ge till nationalproduktens stegring. Flera av den offentliga sektorns bidrag kunna ju inte på ett relevant sätt värderas marknadsmässigt. För det andra är den kunskap, som finns tillgänglig om olika investeringars produktivitet och

om följderna i fråga om produktionsutveckling av en förändrad sammansättning av investeringarna, ytterst bristfällig. Sålunda har utredningen inte övertygande visat, att en ökning av industriproduktionen med 3—4 % per år är möjlig med en oförändrad investeringsvolym; och ändå är detta en av grundvalarna för hela programmet.

Med hänsyn till ovanstående är det måhända rimligare att tolka »harmoni» mera ur efterfråge- och fördelningssynpunkter. Detta skulle betyda, att den föreslagna ökningen av den samhälleliga kapitalbildningen representerar en större »välfärd» än en fortsättning av den hittillsvarande användningen av resurserna. Emellertid uppstår en betydande oklarhet, när utredningen på detta sätt baserar sina olika rekommendationer, i varje fall formellt, på en harmoniföreställning, som i sin tur skulle bygga på ett obestämbart allmänt välfärdsbegrepp. De olika eftersatta behov, som diskuteras av utredningen, äro ju icke kommensurabla och graden av deras respektive eftersatthet mätes också på olika sätt. Sålunda uppskattas exempelvis industrins investeringsbehov utifrån den investeringsvolym som kräves för att vidmakthålla den antagna stegringstakten i produktionsvolymen, d. v. s. 3—4 % (sid. 68). Hur handelns uppdämda byggnadsbehov uppskattats framgår ej, medan investeringsbehoven i samhällsbyggande samt vatten och avlopp synas ha bedömts efter krav som motsvara »modern standard» (sid. 72—73). Härav följer att inte heller fördelningen på investeringsområden av de begränsade resurser, som även vid den antagna ökningen underskrida de av utredningen som angelägna betecknade behoven, kan ske efter några enhetliga normer. Utredningen skär emellertid ner de olika anspråken i enlighet med sin icke närmare specificerade harmoniföreställning, varigenom dess lösning erhållit en mer objektiv karaktär än den i verkligheten besitter. Av det ovan anförda framgår, att de olika behoven äro av så skiftande art, att någon »naturlig» avvägning dem emellan inte låter sig göra. Avvägningen är självfallet i sista hand en politisk fråga, till vilken institutet inte har att ta ställning. Institutet vill härmed endast framhålla, att avvägningens politiska karaktär bort komma till direkt och tydligt uttryck i utredningen.

Svenska bankföreningen anför.

Bankföreningen finner det till en början anmärkningsvärt, att de sakkunniga fått i uppdrag icke endast att studera Sveriges resurser och ekonomiska utvecklingstendenser utan också att lämna rekommendationer rörande fördelningen av resurserna. De sakkunnigas på föredömlig kontakt med näringslivet genomförda analys av det aktuella läget och av utvecklingstendenserna på något längre sikt har, särskilt i avsnitten om de olika industrigrenarna och i flera av bilagorna, stort intresse. Det är anledning att med tillfredsställelse hälsa ett sådant försök att se dagens problem ur ett längre perspektiv än det som tyvärr i regel karakteriserat efterkrigsårens ekonomiska politik. Det hade emellertid enligt bankföreningens mening varit att föredraga, om de sakkunniga haft att koncentrera sig på och i stället utvidga och mera systematiskt genomföra denna analys och kunnat avstå ifrån att uppgöra ett långtidsprogram. Bakom denna uppfattning ligger icke endast bankföreningens allmänna ekonomisk-politiska inställning till centraldirigerad planhushållning. Även bortsett härifrån anser nämligen bankföreningen, att själva uppläggningsen av utredningen som sådan påverkats oförmanligt av det förhållandet att uppdraget avsett icke blott utredning av läget utan även lämnande av rekommendationer. Det dubbla uppdraget har dessutom medfört, att rekommendationerna icke alltid kunna klart skiljas från den objektiva analysen och att vad som egentligen grundar sig på subjektiva, delvis politiska överväganden i en del fall kommit att, låt vara oavsiktligt, få sken av att vara vetenskapligt underbyggt — — —.

Utredningen framför såsom det kanske viktigaste ledet i sitt program tanken att investeringarnas andel av nationalprodukten bör höjas under den kommande femårsperioden. Bakom denna tanke ligger föreställningen att det uppstått en »bristande harmoni» på investeringsområdet, som icke kan rättas till utan en avsevärd investeringsökning. Det lär icke råda mycket delade meningar om att det vore önskvärt, att investeringarna kunde få större utrymme. Föreställningen om bristande harmoni vilar emellertid, förutom på delvis otillförlitligt statistiskt material och på en beräkning av »behoven» som stundom förutsätter en eliminering av den fria prisbildningen, i hög grad på en subjektiv värdering av vad som är önskvärt. En sådan värdering är naturligtvis i och för sig fullt tillåtlig, om den blott klart framställs som sådan. Så är dock icke alltid fallet. Utredningsmännens framställning och skrivsätt, som sammanhänger med uppdragets dubbla karaktär av analys och planering, kan tvärtom ej sällan missleda läsaren genom att ge intryck av att det är fråga om expertuttalanden utan inslag av subjektiv värdering. Detta gäller särskilt när man programmatiskt diskuterar t. ex. investeringarnas fördelning på industri och bostäder. När det talas om ett stort behov av bostäder, och bostadsbyggandet därför föreslås få en prioriterad ställning, framgår det icke klart, att det här är en speciell bostadspolitisk uppfattning, som ligger bakom, och att bostadsbristen i högsta grad är beroende av priset på bostäder och därmed av hyresregleringen. Ett tydligare framhållande härav och en diskussion av bostadsstyrelsens beräkning av bostadsbristen — som av kommittén utan vidare accepteras — hade här varit av intresse och skulle ha kunnat bidra till en klarare gränsdragning mellan analys och bostadspolitisk värdering. Nu får läsaren i stället lätt ett felaktigt intryck av att de sakkunniga i sin egenskap av experter peka på ett objektiva, bl. a. av hyresregleringen och konjunkturerna ganska oberoende behov av ett bostadsbyggande av en viss, bestämd omfattning. Samma intryck får man när det talas om en ökning av den offentliga sektorns relativa andel av investeringar och konsumtion. Frånsett att en sådan ökning delvis ses mot bakgrunden av ökad försvarsbörda, säges den »närmast reflektera det förut berörda behovet att åvägabringa en 'harmonisering' av samhällsekonomin genom en accelererad utbyggnad av sådana delar av denna, som under den senaste utvecklingen blivit eftersatta» (sid. 106). Vidare säges det strax därefter: »Läget har nu blivit sådant, att en utjämning av utvecklingsstadierna på det ekonomiska livets olika punkter icke längre kan anstå.» Dessa uttalanden finner bankföreningen långt ifrån invändningsfria. Kommittén har i själva verket icke heller i detta fall visat, att en bättre »harmoni» i dess mening har någon klar, objektiv innebörd.

Flera remissinstanser ha funnit det vara en brist hos utredningen att icke flera alternativ beträffande såväl de produktiva resursernas utveckling som deras användning redovisats.

Svenska bankföreningen anför.

Enligt bankföreningens mening borde under inga förhållanden endast ett huvudalternativ för konjunkturutvecklingen och utvecklingstakten ha uppställts som underlag för långtidsprogrammet. Det är visserligen förståeligt, att kommittén dragit sig för att närmare diskutera flera alternativ med tanke på den vidlyftighet, som i så fall skulle ha fått ges den programmatiska delen av dess arbete. Men när man nu för att uppnå större överskådlighet avstått härifrån, är det risk för att såväl det allmänna medvetandet som de ekonomisk-politiska övervägandena och åtgärderna på ett olyckligt sätt fixeras vid ifrågavarande enda alternativ, som trots utredningsmännens reservationer i verkligheten kommer att uppfattas som en prognos.

Sveriges industriförbund anför.

Förbundet håller före, att det varit mera realistiskt, om utredningsmännen fått i uppdrag att bedriva sitt arbete från alternativa förutsättningar. De för utredningen meddelade direktiven ha emellertid icke lämnat utrymme härför, och därmed kan följa en fara för att den ekonomiska planeringen blir alltför stel och att den nödvändiga anpassningen till kanske snabbt skiftande lägen försvåras.

Liknande synpunkter ha uttalats av *Sveriges lantbruksförbund*, *Handelskamrarnas nämnd* och *Svenska sparbanksföreningen*.

Konjunkturinstitutet anför.

Det hade — — — varit i hög grad önskvärt — och naturligt med hänsyn till att utredningen erhållit expertkaraktär — att även *alternativa dispositioner* av de tillgängliga resurserna blivit föremål för diskussion. Verkningarna på den reala nationalinkomsten hade kunnat diskuteras vid olika alternativ för investeringsinriktningen, varigenom ett ungefärligt mått skulle ha erhållits för den reala kostnaden (mätt i förlorad realinkomstökning) av varierande social användning av samhällets resurser. Därmed kunde utredningens värde som underlag för debatt ytterligare ha ökat.

Av remissinstanserna har konjunkturinstitutet uttalat, att utredningen borde ha ägnat större uppmärksamhet åt sambanden mellan mål och medel för den ekonomiska politiken.

Konjunkturinstitutet anför.

När programmet framlägges till bedömning inför de politiska instanserna, är dess innebörd ej klar förrän frågan om medlen fått en lösning. Redan det faktum att investeringsprogrammet enligt utredningen implicerar ett utrymme för en privat konsumtionsstegring av endast 1½ % per år mot 3 % per år och invånare 1947—50, visar vilka svårigheter som äro förenade med programmets genomförande under bibehållen samhällsekonomisk balans. Ett av de viktigaste medlen i efterkrigsårens antiinflationspolitik har ju varit en nedskärning av de tillståndsberoende investeringarna. Men under den kommande femårsperioden skall enligt programmet investeringskvoten stiga genom en ökning av byggnadsverksamheten, varför detta medel ej längre står till förfogande. Valet av medel att finansiera investeringsökningen inverkar på inkomstfördelningen. Det system av direkta och indirekta skatter eller alternativt vinst- eller inkomststegring inom det enskilda näringslivet, som skall vara underlag för en sparandeökning, som motsvarar investeringsökningen, analyseras ej av utredningen ur denna synpunkt. Det framgår ej, huruvida och i vilken mån dess program kan komma i motsättning till den inkomstutjämning som varit ett av huvudmålen för den ekonomiska politiken. Inverkan på inkomstfördelningen av olika alternativ för den ekonomiska politiken hade bort undersökas, inte minst därför att det synes vara utredningens mening att möjligheterna för en socialpolitisk omfördelning äro begränsade under perioden (s. 111).

I några fall har utredningen givit remissinstanserna anledning att till närmare diskussion upptaga frågan om den ekonomisk-politiska koordinationen i samband med långtidsplaneringen.

Landsorganisationen i Sverige anför.

Under de efterkrigsår då samhällets ansträngningar inriktades på att lösa landets yttre betalningsproblem tillsattes inom regeringen ett konsultativt statsråd med den allmänna befogenheten att samordna de ekonomiska ågärderna. Behovet av en ekonomisk »samordningsminister» är i dag på samma sätt trängande. Denne skulle följa och övervaka utvecklingen inom alla olika delar av näringslivet och förbereda de olika åtgärder som blir behövliga, om långtidsprogrammet skall tjäna som målsättning för den ekonomiska politiken för de närmaste fyra åren.

Även *Sveriges industriförbund* har framhållit behovet av samordning av statsmakternas ekonomisk-politiska åtgärder. Förbundet anför i anslutning därtill.

Förbundet betvivlar emellertid, att den lyckligaste lösningen härför vore, såsom från något håll förordats, inrättandet av ett nytt konsultativt statsrådsämbe, vars innehavare skulle ha till särskild uppgift att svara för den ekonomisk-politiska koordinationen samt anpassningen och genomförandet av långtidsprogrammet. Förbundet finner i stället naturligt, att dessa uppgifter handläggas av Statsrådet och Chefen för finansdepartementet. Förbundet erinrar om, att finansdepartementet under de senaste åren efter hand å ena sidan befriats från de betungande lönefrågorna och att å andra sidan detta departement successivt tillfört ekonomiskt skolad sakkunskap, som redan nu i stor utsträckning tages i anspråk såsom medarbetare i det ekonomiska koordinationsarbetet.

I anslutning till påpekanden om osäkerheten i vissa av utredningens uppfattningar och omdömen, betingad av den bristande kunskap, som på vetenskapens nuvarande ståndpunkt råder om vissa vitala ekonomiska sammanhang, har *konjunkturinstitutet* framhållit behovet av utvidgad och intensifierad ekonomisk forskning samt uttalat sin anslutning till utredningens uppfattning att det såväl för den löpande ekonomiska politiken, för nationalbudgetarbetet som för uppläggande av långtidsprogram kräves ökad kunskap angående långsiktiga, strukturella tendenser inom den svenska ekonomin och att, om en sådan utvidgad kunskap skall kunna vinnas och fortlöpande hållas aktuell, fordras en utbyggnad av de resurser, som f. n. finnas tillgängliga för ekonomisk forskning.

De produktiva resurserna

Beträffande möjligheterna att tillvarataga arbetskraftsreserver ha anförts en rad synpunkter, vilka i stort sett sammanfalla med och ytterligare motivera utredningens förslag i hithörande spörsmål.

Utredningens rekommendationer att ytterligare tillvarataga sådana potentiella arbetskraftsreserver som gifta kvinnor och partiellt arbetsföra ha starkt understrukits av åtskilliga remissinstanser, bland annat *arbetsmarknadsstyrelsen*, *Sveriges akademikers centralorganisation*, *Sveriges köpmannaförbund* och *Handelskamrarnas nämnd*.

Arbetsmarknadsstyrelsen anför.

Beträffande de gifta kvinnornas yrkesverksamhet är styrelsen av den uppfattningen, att denna på många håll skulle kunna höjas, om lämpliga arbetstillfällen kunde erbjudas. Fortfarande finnas en del orter, där efterfrågan på kvinnlig ar-

betskraft inte svarar mot de gifta kvinnornas intresse för förvärvsarbete. I en del fall skulle bristen på arbetstillfällen kunna avhjälpas genom att kvinnor anställdes för lättare arbetsuppgifter, som traditionellt utföras av män. I andra fall kan det samhällsekonomiskt vara lönande att söka åstadkomma en omlokalisering av lätt industri från orter med brist på kvinnlig arbetskraft till orter med bättre arbetskraftstillgång. Styrelsen kan icke dela den uppfattningen, som kommit till uttryck i bilagan angående arbetskraftsbalans 1945—1955, att deltidarbete icke är en användbar arbetsform inom industrien. På flera håll har man vunnit goda erfarenheter av denna arbetsform.

Svenska arbetsgivareföreningen har anfört, att deltidarbetet vore en ur arbetsgivarsynpunkt relativt dyr arbetsform. Härtill komme att i den mån ökade möjligheter bereddes till deltidarbete, man kunde förutse, att sådana gifta kvinnor, som nu arbeta på heltid, skulle i viss utsträckning söka erhålla deltidarbete, varigenom det egentliga syftet med deltidarbete motverkades. Föreningen säger fortsättningsvis.

Vidare ansluter sig föreningen till utredningens uppfattning, att man vid skattelagstiftningens utformning bör beakta de oförmånliga psykologiska verkningar nuvarande system inneburit på de gifta kvinnornas benägenhet att taga förvärvsarbete utanför hemmet. Det torde vara av stor vikt, att man genom tillämpandet av mera liberala avdragsregler i den framtida beskattningspolitiken undviker de skadliga verkningarna av sambeskattningen.

Sveriges Akademikers Centralorganisation anför.

I fråga om de gifta kvinnorna har SACO i utlåtande över sambeskattningssakkunnigas betänkande anfört, att av akademiskt utbildade gifta kvinnor i arbetsför ålder 40 å 50 % icke alls eller i mycket begränsad omfattning äro yrkesverksamma. Även om självfallet flera förklaringsgrunder finnas till det angivna förhållandet, är utan tvekan den betydande marginalskatten å den gifta kvinnans arbetsinkomst en synnerligen väsentlig orsak. Härtill kommer ett avsevärt antal yrkesverksamma — såväl gifta kvinnor som män — vilka på grund av skattetrycket avstår från att åtaga sig ökad arbetsbörda. Enighet synes råda om att beskattningen av äkta makar bör omläggas. SACO vill understryka angelägenheten av att detta sker snarast.

Liknande synpunkter anföras av *Sveriges Allmänna Exportförening* och *Sveriges Köpmannaförbund*.

Beträffande ökad sysselsättning av de partiellt arbetsföra uttalar arbetsmarknadsstyrelsen att en effektiv arbetsförmedling och arbetsvårdsverksamhet vore av största betydelse.

Svenska arbetsgivareföreningen uttalar följande.

Vad beträffar utnyttjandet av den arbetskraftsreserv, som utgöres av de partiellt arbetsföra, vill föreningen erinra om att särskilt under senare år vittsyftande åtgärder vidtagits för att i ökad utsträckning bereda partiellt arbetsföra sysselsättning inom industrien. Det är sannolikt, att denna verksamhet kommer att fortsättas. Man kan emellertid icke bortse från att vissa svårigheter här föreligga med hänsyn till de speciella omständigheter, som äro förknippade med sysselsättningen av partiellt arbetsföra, bland annat med hänsyn till att stundom speciella investeringar krävas.

Föreningen har i detta sammanhang även påpekat möjligheten att genom höjning av pensionsåldern eller andra åtgärder söka utnyttja den överåriga arbetskraften.

Arbetsmarknadsstyrelsen har erinrat om möjligheterna att genom ökad säsongutjämnning ytterligare nedbringa förekommande arbetslöshet av olika slag, exempelvis inom byggnadsverksamheten och tegelindustrin.

Utredningens uttalanden rörande önskvärdheten av ökad lönedifferentiering ha vitsordats i åtskilliga remissyttranden.

Svenska arbetsgivareföreningen har förklarat sig vara beredd att medverka till en ökad spridning av lönerna. Beträffande differentieringen av löneläget mellan olika branscher borde man söka åstadkomma sådana anställningsvillkor för tyngre arbete inom basindustrierna samt för skiftarbete, att avgången från dessa yrken upphörde och om möjligt en gynnsammare arbetskraftssituation på dessa viktiga områden skapades.

Föreningen har vidare berört överrörligheten på arbetsmarknaden, vilken jämte den stora frånvarofrekvensen — båda betingade av fullsysselsättningen — medförde betydande produktionsförluster. Utredningens rekommendation att genom lönetillägg efter anställningstid kunna minska överrörligheten har avvisats av föreningen, som uttalat, att den enda utvägen torde vara en bättre balans mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft.

Häremot har *landsorganisationen* påpekat hur fullsysselsättningen under 1940-talet utjämnat lönedifferenserna mellan företag med relativt sett höga respektive låga löner. Resultatet hade blivit en utjämnning av löne- och inkomstläget såväl inom som mellan de olika avtalsområdena.

Landsorganisationen anför ytterligare.

När det gäller att på mest ändamålsenliga sätt fördela arbetskraften måste denna utveckling anses vara tillfredsställande. Den har till en del borttagit sådana omotiverade löneskillnader på arbetsmarknaden som kan vara till hinders vid arbetskraftens rationella omflyttning.

Flera remissinstanser ha uttalat sin anslutning till utredningens synpunkter rörande yrkesutbildningen.

Arbetskyddsstyrelsen uttalar angående skiftarbetets omfattning.

Styrelsen delar helt den av långtidsutredningen uttalade uppfattningen att den generella undantagsregeln bör handhas med smidighet. Enligt styrelsens mening är det av vikt att nattarbetsförbudet icke tillämpas rigoröst bl. a. med hänsyn till att en sådan tillämpning skulle medföra en för vårt land ogynnsam belastning för näringslivet i förhållande till utlandet, där på de flesta håll saknas allmänt förbud mot nattarbete. . . .

Styrelsen erinrar om, att dispensreglerna i 1949 års arbetskyddslag 20 § omfatta två fall, nämligen för det första, då särskilda skäl för dispens föreligga och för det andra, då av den ifrågasatta dispensen berörda finna densamma önskvärd. I det fåtal fall, då dispensansökningarna avstyrkts av

vederbörande arbetstagare eller deras organisation, har styrelsen haft att taga ställning till huruvida särskilda skäl till avvikelse från nattarbetsförbudet kunde anses ha förelegat. Styrelsen ansåge sig vid tolkningen av uttrycket »särskilda skäl» vara helt obunden. Såväl företagsekonomiska som samhällsekonomiska synpunkter borde därvid beaktas, och styrelsen finge understryka långtidsutredningens uttalande att nuvarande investeringsläge borde tillmätas synnerlig vikt.

Styrelsen anslöte sig till långtidsutredningens uttalande att en dispens-tid av fem år kan vara för kort och vore för sin del beredd att lämna dispenser för längre tid. Vidare syntes önskvärt, att vid övervägande av investeringsinriktningen under den framförliggande femårsperioden största möjliga hänsyn toges till sådana investeringsbehov, vilkas tillgodoseende innebär en inskränkning av antalet nattarbetare utan att därigenom produktionen nattetid minskas.

Svenska arbetsgivareföreningen uttalar.

Utredningen har ägnat uppmärksamhet åt skiftarbete. Föreningen accepterar de synpunkter, som i betänkandet framhållits, och vill härutöver framhålla, att det är ett livsvillkor för betydande delar av svensk industri, att skiftarbetet i betydande utsträckning kan upprätthållas. Det är därför bland annat av yttersta vikt, att Arbetskyddsstyrelsen vid handläggning av frågor om dispens mot förbud mot nattarbete driver en liberal politik. Det är särskilt önskvärt, att man vid meddelandet av dispens tar hänsyn ej blott till arbetets tekniska natur utan även till de ekonomiska konsekvenserna av en inskränkning av skiftarbetet.

Skogsindustriernas samarbetsutskott anför.

I fråga om skiftarbetet få vi understryka de synpunkter på denna fråga som utredningen framfört. Pappersmasse-, pappers- och sågverksindustrierna, ehuru i något mindre grad för den senare, äro helt beroende av skiftarbete och sålunda även av att nattarbete får utföras. Även under tidigare driftsbetingelser utan inskränkning i skiftarbetet äro de svenska producenterna sämre ställda än sina amerikanska konkurrenter.

Liknande synpunkter som de ovan refererade beträffande skiftarbetet ha vidare anförts av *Handelskamrarnas nämnd*, *Kooperativa förbundet*, *Sveriges industriförbund m. fl.*

Landsorganisationen har uttalat, att den kunde förstå utredningens synpunkter beträffande skiftarbete och arbetstidsförkortningar men måste varna för uppskov med genomförandet av reformer som på längre sikt ändå icke kunde uppskjutas.

En generell sänkning av arbetstiden inom områden som av olika anledningar har svårt att rekrytera arbetskraft samtidigt som möjligheter bevaras för önskvärd elasticitet och anpassning av arbetstiden efter förändrade konjunkturbetingelser synes vara ett nödvändigt komplement till andra åtgärder för att lösa arbetskraftsfrågan på för samhällsekonomin vitala områden.

Ökad import av utländsk arbetskraft har förordats av flera remissinstanser, såsom *arbetsmarknadsstyrelsen*, *Handelskamrarnas nämnd*,

Sveriges industriförbund, Svenska arbetsgivareföreningen, Sveriges akademikers centralorganisation.

Frågan om fördelning av den tillgängliga arbetskraften på olika produktionsområden har behandlats av flera remissinstanser.

Landsorganisationen uttalar.

Under senaste årtionde har flykt från de s. k. *basnäringarna* ägt rum. Denna flykt synes ha berott på den fulla sysselsättningen med dess goda arbetsmöjligheter inom de flesta fack och på att arbetsförhållandena inom basnäringarna kan anses vara mindre tillfredsställande i förhållande till andra arbetsområden. I den mån produktionen i dessa för hela folkhushållet avgörande näringar hämmas av arbetskraftsbrist inträder en snedvridning av produktionsstrukturen och, i sämsta fall, en sänkning av produktivitetsutvecklingen och framstegstakten. ——— Landsorganisationen finner basindustriernas försörjning med arbetskraft och åtgärder ägnade att göra denna försörjning tillfredsställande vara frågor så viktiga att arbetsmarknadsstyrelsen och andra av frågorna berörda ämbetsverk och myndigheter bör ta upp dem till särskild utredning.

Landsorganisationen anför vidare.

Vissa störningar i sysselsättningsläget med överflyttning av arbetskraft från olika platser och mellan olika näringsområden kan i framtiden bli oundvikliga. Tendenser av detta slag började redan framträda under hösten 1951. Ett villkor för att programmets investeringsmål skall kunna förverkligas är sålunda att statsmakterna i sin hand har ett arbetsmarknadsreglerande organ som smidigt och effektivt kan hjälpa friställd arbetskraft till nödvändig omflyttning, omskolning etc. Arbetslöshetsförsäkringen fyller i dag icke de anspråk på effektivitet som bör ställas på en försäkring som tillkommit för att ge löntagarna ett tillfälligt skydd under friställningsperioder. Inte heller är vår arbetsmarknad tillräckligt genomforskad för att möjliggöra omflyttningar som även på längre sikt kan anses ekonomiska och ge arbetskraften varaktig sysselsättning. Flyttningsbidrag och ekonomisk uppmuntran vid övergång från ett arbete till ett annat är frågor som på nytt bör tagas upp till utredning och bör granskas i ljuset av de erfarenheter som gjorts under fullsysselsättningen.

Svenska arbetsgivareföreningen har framhållit vikten av att statsmakterna icke föra en sådan arbetsmarknadspolitik, som förhindrar överflyttning av arbetskraft från eventuella överskottsområden till branscher eller orter med utpräglad arbetskraftsbrist. Föreningen anför.

Det bör därför vara en angelägen uppgift för den nyligen tillsatta utredningen för en allmän översyn av de bestämmelser, som reglera den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen, att tillse, att bidragen från arbetslöshetskassorna icke få sådana verkningar, att de hämma en naturlig rörlighet på arbetsmarknaden.

Arbetsmarknadsstyrelsen anför.

Vad gäller omflyttningen av arbetskraft är övergången från jordbruket till övriga näringsgrenar den viktigaste om än icke den enda faktorn av betydelse. Det torde vara realistiskt att räkna med att avflyttningen från jordbruket kommer att ske i långsammare takt än tidigare. Många faktorer påverka avflyttningen, icke minst jordbrukets möjligheter till inre och yttre rationaliseringar. Av betydelse är också förekomsten av lämpliga arbetstillfällen i närheten av de om-

råden, där jordbrukets arbetskraftsöverskott finnes. I den mån näringslivet lämpligen kan utbyggas i orter, som ligga inom dessa överskottsområden, torde yrkesväxlingen underlättas, samtidigt som en ur sociala synpunkter mindre önskvärd befolkningsuttunnning kunde motverkas i dessa redan nu glesbebyggda områden.

Det är emellertid icke enbart från jordbruket, som arbetskraft kan tänkas bli frigjord för omplacering. En betydande rationalisering försiggår inom bland annat industrien. Är det därvid fråga om stagnerande industrier, som i likhet med jordbruket icke ha möjlighet att utnyttja den genom rationaliseringen frigjorda arbetskraften, uppstår en arbetskraftstillgång för andra sysselsättningsområden.

Trots att således en del arbetskraft kan tänkas bli frigjord, torde tillskottet icke vara av någon större omfattning. Styrelsen vill understryka vikten av att arbetskraftsfrågan noga beaktas vid planläggningen av olika produktionsutvidgningar. I stort sett torde i nuvarande sysselsättningsläge varje mera betydande utökning av en sysselsättningssektor medföra risk för minskad arbetskraftstillgång inom andra sektorer.

Styrelsen har därefter behandlat de arbetskraftsanspråk, som långtidsprogrammets genomförande ställer för olika näringsområden. Rekryteringen till järnbruken av ytterligare 4 000 man torde stöta på betydande svårigheter, varvid främst bostadsfrågan måste få en lösning. För skogsindustrierna krävdes likaså nya bostäder för att få till stånd en ökad arbetskraftstillgång. Byggnadsverksamhetens expansion förutsatte en stark ökning av byggnadsarbetarkåren, i synnerhet av den yrkesutbildade arbetskraften. Enbart behörighetsprövningens slopande torde icke medföra, att byggnadsarbetarkåren kunde öka i den omfattning, som det planerade investeringsprogrammet förutsatte.

Styrelsen framhåller vidare möjligheter till rationaliseringsåtgärder, varigenom ytterligare arbetskraft skulle kunna friställas. Även med utnyttjande härav syntes dock vid nuvarande konjunkturläge ett avsevärt arbetskraftsbehov kvarstå.

För hela byggnads- och anläggningsverksamheten gäller, att det blir svårt att i nuvarande läge utöka arbetarkåren i den omfattning, som föreslås av utredningen, även om alla restriktioner för rekryteringen slopades. En så pass stor utökning synes icke kunna ske utan att arbetskraft drages från andra kanske lika viktiga sysselsättningsområden eller genom att efterfrågan på arbetskraft till konsumtionsvaruproduktionen minskar.

Styrelsen framhåller i samband härmed följande.

Det kan också framhållas, att den arbetskraft, som kan frigöras från andra sysselsättningar, icke alltid är lämpad för byggnadsarbete. En dämpad konjunktur för konsumtionsvaruindustrierna t. ex. textil- och beklädnadsindustrien skulle således i stor omfattning frigöra kvinnlig arbetskraft, som icke kan utnyttjas inom byggnadsverksamheten. Denna konkurrerar främst med skogsbruket, järnbruken, den tyngre mekaniska industrien och viss tyngre serviceverksamhet om den för dessa arbeten lämpade arbetskraften. Den föreslagna omfördelningen av nationalprodukten synes knappast innebära, att arbetskraftsefterfrågan från nämnda sysselsättningssektorer kommer att dämpas. Dessa skulle liksom hittills komma att konkurrera om den andra stora gruppen av arbetare lämpade för byggnadsarbete, nämligen jordbrukets arbetskraft.

Beträffande byggnadsmaterialindustrin har styrelsen understrukt angelägenheten av att denna industrigren utvecklades parallellt med byggnadsverksamheten, så att inga eftersläpningar i byggnadsmaterialförsörjningen inträdde. Styrelsen anför härom.

Styrelsen kan inte instämma i utredningens uppfattning, att erforderlig produktionsökning på detta område skulle kunna äga rum med relativt obetydligt tillskott av arbetskraft. Lättbetongindustrin befinner sig således under utbyggnad och behöver ytterligare arbetskraft. Radiatorförsörjningen vid ett så pass stort byggnadsprogram, som föreslagits, kräver ett icke oväsentligt tillskott av arbetskraft. Tegelindustrin torde däremot, som tidigare nämnts, med relativt begränsade investeringar kunna höja sin kapacitet utan något tillskott av arbetskraft.

Styrelsen anför vidare.

I övrigt böra inom alla investeringsområden investeringar, som direkt eller indirekt leda till arbetskraftsbesparingar, erhålla prioritet. Då jordbruket främst svarar för det arbetskraftstillskott stadsnäringarna ha att räkna med, synes det vara av vikt att till rationalisering syftande investeringar inom jordbruket befrämjas liksom investeringar, som äro nödvändiga för att ta hand om den arbetskraft, som kan friställas från jordbruket. Även inom industri, handel och samfärd-sel bör tonvikten läggas vid investeringar, som medföra sådan effekt eller möjliggöra ett bättre utnyttjande av förefintliga arbetskraftsresurser. I orter med stor arbetskrafts- och bostadsbrist bör industriell expansion hållas tillbaka. I fråga om bland annat industrien har utredningen funnit det angeläget, att behovet av lager och kontorslokaler tillgodoses i större utsträckning än nu. Det synes kunna ifrågasättas, huruvida detta blir möjligt med en oförändrad byggnadsvolym för industrien. De ytterligare arbetskraftsanspråk, som långtidsprogrammet ställer, kunna knappast täckas annat än genom att arbetskraftsbesparande investeringar genomföras i minst samma omfattning som nu. Ett minskande av dessa investeringar skulle kunna leda till en avtagande produktivitetsförbättring, även om denna icke skulle ge sig till känna omedelbart.

Utan tvivel föreligger risk för att det begränsade investeringsutrymmet, som varit särskilt kännbart inom vissa områden, i längden kommer att leda till ett produktionshämmande. Då man emellertid under en följd av år, då arbetskraftstillskottet varit begränsat, hållit investeringarna tillbaka, synes vid oförändrat sysselsättningsläge någon avsevärd ändring icke böra göras de närmaste åren, då arbetskraftstillskottet beräknas nå ett minimum. Så småningom har man att räkna med att större årskullar inträda i de arbetsföra åldrarna och möjliggöra en utökning av arbetstillfällena.

Konjunkturinstitutet har i hithörande frågor uttalat följande.

Det är uppenbart att investeringsprogrammet förutsätter en betydande ökning av byggnadsarbetarkåren. Ökningen anges av utredningen till cirka 25 000 man från 1950 till 1955 (s. 82). Utredningen anser att denna ökning skall vara möjlig att åstadkomma men nämner inte med vilka medel den skall åstadkommas och inte heller från vilka områden denna arbetskraft skall tagas och hur detta påverkar de produktionsantaganden, som tidigare gjorts. Med hänsyn till de välkända svårigheter, som redan förhärskar på detta avgörande område, hade en närmare motivering för utredningens optimistiska prognos varit önskvärd.

Även andra remissinstanser ha framhållit svårigheterna att mobilisera och omplacera arbetskraften så att långtidsprogrammets målsättningar på investeringsområdena kunna uppfyllas.

Rörande utredningens rekommendation att icke tullskyddad produktion beredes företräde i investeringsavseende ha olika uppfattningar redovisats av remissinstanserna.

Sveriges allmänna exportförening anför.

På tullpolitikens område har utredningen anslutit sig till en helt frihandelsvänlig linje. Detta uttalande hälsas givetvis med största tillfredsställelse inom exportindustrien, varvid emellertid förutsättes, att den svenska handels- och tullpolitiken blir så utrustad, att den förmår effektivt nedbringa hämmande tullsatser i utlandet samt dessutom åstadkomma skälig likformighet i fråga om »liberaliseringen» från kvantitativa importrestriktioner.

Sveriges grossistförbund uttalar.

Även om vid en förestående tulltaxerevision en justering måste ske av vissa nu utgående tullar med hänsyn till den försämring, som skett av penningvärdet, böra — såsom utredningen framhåller — i princip icke självförsörjningstendenserna inom det svenska näringslivet uppmuntras genom tullskydd annat än i vissa bestämda undantagsfall i huvudsak betingade av försvarsberedskapskrav eller andra synnerligen vägande skäl.

Statens handels- och industrikommission har uttalat, att den omständigheten att en produktion är tullskyddad borde icke tagas till intäkt för att enbart därför sätta den i efterhand, då det gällde byggnadstillstånd eller övrigt. Bortsett från att tullskyddet icke vore den enda form som förekomme för att stödja en industri, innebure en diskriminering av en tullskyddad industri tydligen ett motverkande av syftet med tullskyddet. Över huvud taget vore kommissionen betänksam mot att man centralt sökte bedöma det mer eller mindre önskvärda i en utveckling inom olika industriområden.

Flera remissinstanser, bland andra *generallullstyrelsen*, *textilrådet*, *Handelskamrarnas nämnd*, ha erinrat om att på grund av de senare årens starka prisstegringar tullarna allt mera förlorat i betydelse såsom skydd för den inhemska produktionen mot utländsk konkurrens.

Generallullstyrelsen anför.

Den betydande minskning av de specifika tullarnas effektivitet, som otvivelaktigt ägt rum, har emellertid tidigare varit mindre kännbar, emedan de restriktioner för importen, som varit gällande, inneburit ett verksamt skydd mot den utländska konkurrensen. Enligt styrelsens mening har den av utredningen konstaterade förskjutningen mot ökad självförsörjning och allsidighet hos den inhemska produktionen föranlett huvudsakligen av dessa restriktioner och endast i mindre grad av gällande tullar.

Fortsättningsvis har styrelsen anfört att en allmän övergång till värdetullar skulle leda till en mera differentierad och rättvis beskattning än spe-

cifika tullar. De lämpade sig vidare bättre såsom grund vid förhandlingar med främmande länder och skulle möjliggöra en mera aktiv tullpolitik.

Styrelsen har framhållit att de tullförhandlingar, som under de senaste åren förts inom ramen för Allmänna tull- och handelsavtalet (GATT), från svensk sida hade bedrivits enligt principer, som helt överensstämde med utredningens rekommendationer i denna del. Förhandlingarna hade således inriktats på att befrämja angelägna svenska exportintressen och betydelsefulla utländska tullkoncessioner hade också kunnat utverkas mot nedsättning eller bindning av vissa svenska tullar. — Efter det mycket omfattande arbete i syfte att undanröja bestående hinder för det internationella varuutbytet, som redan utförts, torde möjligheterna att genom fortsatta förhandlingar under de närmaste åren vinna ytterligare några mera betydande tullättnader i främmande länder få anses vara rätt begränsade.

Styrelsen har vidare erinrat om de strävanden till en omfattande samverkan på det ekonomiska området och därvid även i tullhänseende, som efter kriget gjort sig gällande inom de nordiska länderna. Dessa strävanden, som icke berörts av långtidsutredningen, borde beaktas vid kommande tullpolitiska överväganden. Styrelsen har slutligen uttalat att spörsmål angående den svenska tullpolitikens uppgift och betydelse lämpligen borde upptagas till behandling i ett sammanhang vid den allmänna tulltaxerevision, som vore förestående och till vilken enligt Kungl. Maj:ts beslut den 11 maj 1951 vissa förberedande arbeten för närvarande påginge inom generaltullstyrelsen.

Landsorganisationen uttalar.

Långtidsprogrammet har ansett det angeläget — för att effektiviteten inom näringslivet skall hållas hög — att *tullmurarna* i förhållande till omvärlden icke höjas. Landsorganisationen vill i princip ansluta sig till denna tanke och vill samtidigt rekommendera att arbetet på att avskaffa tullhindren mellan Nordens stater fortsätter.

Kooperativa förbundet har uttalat sin anslutning till utredningens rekommendation att vid tullförhandlingar ökat utrymme beredes för den svenska exporten från företag med hög produktivitet genom att använda möjliga svenska tullsänkningar som förhandlingsobjekt. Förbundet anför i samband därmed.

I detta sammanhang önskar styrelsen bringa i erinran strävandena att åstadkomma en tullunion mellan de nordiska länderna. I den mån detta arbete krönes med framgång, kommer det att innebära, att en större »hemmamarknad» skapas för de nordiska företagen med förutsättningar för lägre produktionskostnader. Från Kooperationens sida har förslaget om en nordisk tullunion vunnit energiskt stöd. Kooperativa förbundets högsta organ, kongressen, har sålunda i särskilda uttalanden starkt understött nu ifrågakvarande strävanden.

Skogsindustriernas samarbetsutskott anför följande beträffande möjligheterna att öka exportvärdet för skogsprodukterna.

Beträffande tullarna på papper bör uppmärksammas, att införandet i Sverige av konjunkturutjämningsavgifter torde hava minskat beredvilligheten att inom ramen för det europeiska samarbetet reducera tullsatserna för papper. Denna synpunkt har från flera viktiga europeiska marknader framförts inom OEEC-organisationen under diskussionen om en större integration i handeln med cellulosa och papper. Den utvidgning av exempelvis snickeriindustrien, varom utredningen talar, torde sannolikt få grunda sig bl. a. på möjligheten att exportera dessa varor. Resultaten av de senaste förhandlingarna i Torquay om tullar på vissa träprodukter har blivit att dessa i Storbritannien i många fall äro eller kunna bli i det närmaste prohibitiva. Ett exempel torde belysa detta. För sågade trävaror är tullen 8 Sh. per standard, men för lådor, som importeras från Sverige £ 15.— å 17.— per standard. En ökning av exporten av dessa varor är sålunda icke att räkna med, snarare motsatsen.

Utredningens uttalanden rörande priskontrollens verkningar på produktionen och behovet av priskontroll såsom beredskapsåtgärd i nuvarande läge ha i allmänhet understrukits i remissyttrandena, bland annat *Sveriges grossistförbund*, *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* och *Handelskamrarnas nämnd*.

Kooperativa förbundets styrelse uttalar.

Styrelsen har i uttalanden till offentliga myndigheter under en lång följd av år företrätt samma uppfattning som utredningen härvidlag gjort sig till tolk för. I den mån en stabilisering kan uppnås, bör sålunda den administrativa priskontrollen upphöra. Genom de förslag till en skärpt övervakning över monopolförhållandena, som f. n. aktualiserats genom nyetableringssakkunnigas förslag till lagstiftning, torde ökade praktiskt-politiska förutsättningar föreligga för att få till stånd en avveckling av priskontrollen, så snart de nuvarande inflationstendenserna övervunnits.

Sveriges köpmannaförbund har uttalat, att utredningen enligt förbundets åsikt visat för stor försiktighet, när den icke velat diskutera ett fullständigt frisläppande av priskontrollen. Förbundet anför.

Enligt förbundets uppfattning bör helt andra bevekelsegrunder vara avgörande för priskontrollens släppande, nämligen att det läge uppnåtts, att marknaden mättats på varor. Redan i det ögonblick tillgången på viss eller vissa varor eller varugrupper väsentligen överstiger efterfrågan, bör prisregleringen slopas, då den i detta läge icke längre fyller någon uppgift utan i stället hindrar en naturlig anpassning av priserna efter marknadsläget, d. v. s. verkar priskonserverande. Därutöver bör framhållas, att det kan ifrågasättas, huruvida priskontrollen överhuvud någonsin varit nödvändig inom detaljhandelsledet med hänsyn till att detaljhandelns uppgift icke är prisbildande utan blott prisregistrerande.

Statens priskontrollnämnd har beträffande frågan om priskontrollens verkningar framhållit, att det i allmänhet syntes svårt att avgöra, huruvida en mindre önskvärd produktionsinriktning inom en bransch, som skulle kunna betecknas som en snedvridning, berodde på priskontrollens utformning, på den allmänna bristen på samhällsekonomisk balans, knapphet på arbetskraft eller mera speciella försörjningssvårigheter eller på monopolistiska element i prisbildningen. Nämnden hade för sin del inom ramen för

sina direktiv sökt att från tid till tid rätta till prissättningen, där det visat sig att prisavvägningen erhållit mindre gynnsamma följder. Nämnden skulle därför vara intresserad av att få närmare kännedom om de belägg för att en stel priskontroll finge produktivitetssänkande följder, som långtidsutredningen sade sig ha påträffat, för att bli i tillfälle att pröva vad som i dessa speciella fall skulle kunna åtgöras. Nämnden anför vidare.

I allmänhet har nämnden för att upphäva prisregleringen på större områden ansett det erforderligt, att en viss samhällsekonomisk balans föreligger, att tillräcklig tillgång förefinnes i förhållande till rådande efterfrågan på det område som närmast avses och att det på detta område icke föreligger mera betydande monopolistiska inslag i prisbildningen. Endast under sådana förutsättningar har det synts förenligt med nämndens allmänna uppgifter att avskaffa prisregleringar. Där detta skett har det ansetts ingå i nämndens uppgifter att med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen och att vara beredd att återinföra kontrollen därest detta skulle visa sig påkallat. . . .

Enligt nämndens mening vore det förhastat att för närvarande träffa något principiellt avgörande rörande avvecklingen av priskontrollen. Det synes vida bättre från fall till fall bedöma behovet av kontroll och anpassa prisregleringen successivt efter detta behov.

Vid bedömningen av detta behov måste enligt nämndens uppfattning särskild uppmärksamhet ägnas åt monopolistiska företeelser av olika slag. I Sverige har den fria priskonkurrensen helt eller delvis satts ur kraft inom betydande områden av såväl produktion som distribution genom horisontella och vertikala karteller, genom bruttoprissättning, nyetableringskontroll, generalagentur, traditionellt fixerade procentuella påläggsmarginaler etc. Då långtidsutredningen icke diskuterat formerna för monopolprisövervakningen, saknar nämnden emellertid i här förevarande sammanhang anledning att gå in på detta problem. Vissa förslag till monopolprisövervakning ha nyligen framlagts i nyetableringssakkunnigas betänkande, över vilket nämnden i en nära framtid kommer att avgiva utlåtande.

I en till nämndens yttrande fogad *promemoria av ledamoten Östlind* framhålles, att frågan om en framtida prisreglering icke rimligtvis kunde studeras enbart från produktionstekniska och produktionsekonomiska synpunkter.

Genom statlig prisreglering påverkas nämligen också bl. a. inkomstfördelningen inom samhället, likaså betingelserna för avtalsförhandlingarna på arbetsmarknaden. Vidare kan man icke utesluta den möjligheten, att en statlig prisreglering påverkar sysselsättningsvolymen inom samhället och därmed måhända även de finanspolitiska konsekvenserna av den fulla sysselsättningens politik.

Östlind behandlar vidare frågan huruvida icke en selektiv statlig prisreglering i en mera stabiliserad ekonomi skulle kunna systematiskt användas som medel mot mindre ändamålsenlig produktionsinriktning inom monopolområdena. Det anföres härom.

Man bör nämligen beakta, att monopolistisk högrispolitik i olika former vid nuvarande organisation av det svenska näringslivet och i avsaknad av statlig prisreglering kan väntas leda produktionen och distributionen in på mindre ändamålsenliga banor samt giva upphov till ineffektivitet. — — — För många nya konsumtionsvaror, som successivt komma ut på marknaderna, är det vid nuvarande produktions- och distributionsstruktur risk för att olika former av

monopolistisk högprispolitik i årtal skall fördröja produkternas framträngande till de lägre inkomstklasserna eller tvinga dessa att permanent hålla till godo med lägre kvaliteter, oaktat högre kvaliteter draga endast obetydlig merkostnad att tillverka och distribuera. — — — Själv höjningen av levnadsstandarden i industriländerna avspeglas regelmässigt i att allt flera produkter föras ut ur lyxgruppen och göras till föremål för masskonsumtion. Monopolistisk prissättning fördröjer denna utveckling i högre grad än vad konsumenterna i allmänhet äro medvetna om, dels därför att högprispolitiken snedvrider produktionen och försämrar hushållningen med produktionsresurserna dels därför att den påverkar inkomstfördelningen i för löntagare, pensionärer med flera oförmånlig riktning.

Genom selektiv statlig prisreglering på områden med begränsad konkurrens bör förhållandena där kunna bringas i närmare överensstämmelse med den ordning, som skulle gälla vid fri priskonkurrens, vilket kan väntas ha betydelse också för inkomstfördelningen.

Att ett visst mått av stelhet torde vara oundvikligt vid statlig prisreglering kan enligt Östlund icke utan vidare anföras som skäl emot upprätthållandet av en selektiv prisreglering på monopolområdena.

Graden av stelhet i priskontrollen är alltid ett *relativt* begrepp: en priskontroll, som framstår som stel i ett läge av mycket häftiga förskjutningar i varupriser, löner och varuutbud, kan mycket väl uppfylla rimliga krav på smidighet i en mera stabil samhällsekonomi. Vidare förändrar problemet rörande stelheten i priskontrollen karaktär, när i en någorlunda stabil samhällsekonomi priskontrollen begränsas till områden med ett betydande mått av prisstelhet genom privatmonopolistisk prisbindning i olika former, t. ex. kartellavtal, bruttoprissättning och traditionellt fixerade procentuella påläggsmarginaler. Det är icke osannolikt, att den statliga prisregleringen kan ges en smidigare utformning än den privata prisreglering, som den ersätter.

Beträffande råvarutillgången har handels- och industrikommissionen anført följande.

Kommissionen har försökt att, i vad berör kommissionens verksamhetsområde, granska i betänkandet framlagda siffror rörande råvarutillgång, produktion, import och export m. m. Kommissionen har därvid visserligen funnit en del siffror ganska tvivelaktiga, vilket bland annat gäller försörjningsbalansen för järn och för skogsprodukter. Efter den tid, då utredningens material sammanställts, ha också vissa förhållanden inträffat, som påverkat produktionsförutsättningarna. Sålunda måste den — såvitt nu kan bedömas — väsentligt minskade tillförseln av skrot av smidbart järn få konsekvenser för järn- och stålproduktionen redan under 1952. Bland annat av detta skäl kan det befaras, att importbehovet beträffande järn och stål under de närmaste åren kommer att visa sig väsentligt överstiga utredningens beräkningar. Beträffande tillgången på koppar och zink kan erinras om den ökade knapphet, som gjort sig gällande och föranlett vissa internationella åtgärder för hushållning med dessa varor och som även kan påverka våra exportmöjligheter. Motsvarande gäller vissa kemikalier. Emellertid anser sig kommissionen icke böra, så många osäkra faktorer som här spela in, själv framlägga några siffror med anspråk på vederhäftighet med avseende å den framtida utvecklingen.

De stignande krav på material — främst trävaror, tegel, byggnadsblock, järn och stål samt cement — som den av utredningen åsyftade ökningen i byggnads- och anläggningsverksamheten kommer att föranleda, har utredningen ansett det finnas förutsättningar att tillgodose. Det förefaller kommissionen, som om utred-

ningen tagit väl lätt på de svårigheter, som kunna möta härvid. Beträffande vissa material kunna de ökade kraven utan vidare tillgodoses med inhemska råvaror, men detta kan komma att gå ut över export av stor vikt för vårt lands ekonomi och sålunda påverka valutarenservan och därmed försörjningsbalansen. I detta sammanhang vill kommissionen fästa uppmärksamheten på att, när utredningen i kap. 4 redovisat bland annat inhemsk konsumtion och export inom särskilda produktionsområden, exempelvis skogsindustrierna, hänsyn icke synes ha tagits till den ökade konsumtion, som enligt vad nyss sagts måste föräledas av en ökning i investeringsverksamheten.

De tillgängliga resursernas användning.

I remissyttrandena ha anförts vissa allmänna synpunkter beträffande utredningens bedömning av investeringsutrymmet samt angelägenhetsgraden av olika investeringsbehov.

Bankofullmäktige uttala.

Meningarna kunna givetvis vara delade, då det gäller att bedöma, vilka krav på ökad andel av de tillgängliga resurserna som ur samhällelig synpunkt i första hand böra tillgodoses. Mot utredningens rekommendationer i detta hänseende anse sig fullmäktige icke ha möjlighet att ur de synpunkter riksbanken har att företräda rikta några allvarliga invändningar. Mot bakgrunden av det behov av bostäder, skolor etc. samt vägförbättringar, som enligt uppgjorda beräkningar föreligger och väntas komma att föreligga, synes det erforderligt, att dylika investeringar på sätt utredningen förordar i ökad utsträckning tar tillgängliga resurser i anspråk. För att möjliggöra en fortsatt produktionsökning framstår det nämligen som angeläget, att en bättre balans än den som hittills rått skapas mellan å ena sidan ökningen av den industriella kapaciteten och å andra sidan utbyggandet av bostäder och vissa allmännyttiga inrättningar, utan vilket arbetskraft för fullt utnyttjande av den tillgängliga kapaciteten icke kan anskaffas. — — —

Till den metod utredningen lagt till grund för sina undersökningar vilja fullmäktige knyta vissa reflexioner. Utredningen har — — — fördelat de beräknade, tillgängliga resurserna mellan olika sektorer av samhällsekonomin, i första hand mellan olika kategorier av investeringar. Utrymmet för den privata konsumtionen har man därefter fått fram som en restpost. Fullmäktige ifrågasätta, om man med den använda metoden kommit fram till ett realistiskt resultat. Enligt de förutsättningar utredningen utgått ifrån kommer den överblickade perioden att kännetecknas av hög ekonomisk aktivitet med inflatoriska risker. Detta måste medföra, att ett förhållandevis ringa motstånd mot och starka krav på lönehöjningar kommer att föreligga. Enligt fullmäktiges mening hade resultatet därför blivit ett annat, om man i stället kunnat utgå från frågan, inom vilka gränser man kan hålla konsumtionen, och först därefter företagit fördelningen av återstående resurser på övriga sektorer inom det ekonomiska livet. Hade denna problemställning kunnat väljas, skulle det sannolikt klarare ha framgått, att utrymme för de investeringar, som framstå som mest angelägna, nämligen de direkt produktiva investeringarna — och hit vilja fullmäktige på grund av vad ovan anförts i viss utsträckning räkna även byggandet av bostäder, skolor etc. — endast kan erhållas genom att övriga investeringar hållas tillbaka och stark återhållsamhet visas beträffande konsumtionsutvecklingen.

Konjunkturinstitutet anför.

De prognoser, som utredningen gör beträffande nationalinkomstens stegring under perioden, synas i och för sig rimliga. Det kan dock ifrågasättas, om inte

några olika alternativ för utvecklingstakten hos den reala nationalinkomsten utöver vad som antytts i utredningen borde ha uppställts och konsekvent utförts vid sidan av ett huvudalternativ. Härigenom hade det blivit tillfälle att diskutera prioriteterna för olika utgiftsalternativ vid en snävare respektive vidare total inkomstram. En sådan prövning hade även syntts önskvärd med hänsyn till den stora osäkerhetsmarginalen i alla nationalinkomstprognoser. Institutet är däremot inte i stånd att bedöma utredningens antaganden om olika delposters utveckling. Det material på vilket utredningen grundar sina antaganden, finnes inte redovisat och en bedömning av deras tillförlitlighet är därför ej möjlig. Det framgår inte om utredningen avstämt sina olika antaganden för att utröna om de äro inbördes kalkylmässigt överensstämmande.

Rent försöksvis har av institutet utredningens antaganden om bruttonationalproduktens stegring (ur tabell s. 102) sammanställts med de prognoser som på olika ställen göras för vissa specificerade poster. Sammanställningen framgår av nedanstående tabell.

Bidrag från	Bruttonationalprodukten 1950—1955			
	Uppskattat värde 1950	Ökning per år	Uppskattat värde 1955	Ökning 1950—1955
Jordbruk	2 500	2 %	2 750	10 %
Skogsbruk	1 000	+ 0 %	1 000	+ 0 %
Industri	10 000	3 à 4 %	11 600—12 200	16—22 %
Kraft o. belysn. verk	600	38 % (50—55)	830	38 %
Byggnads- o. anläggningsverk-samhet	2 400		3 180	32 %
därav ny- o. reinvestering ..	(ca 1 600)	7 %	(2 240)	(40 %)
underhåll	(ca 800)	17 % (50—55)	(940)	(17 %)
Bostadsnyttjande	1 600	650 mkr.	2 250	41 %
Offentlig konsumtion	2 000	5 %	2 560	28 %
Övrigt (restpost)	11 450	ingen uppgift	12 430—11 830	9—3 %
Totalt	31 550		36 600	16 %

Posten »övrigt» för vilken någon specificerad ökning ej anges i utredningen, omfattar huvudsakligen handel, samfärdsel och konsumtionstjänster. Såsom framgår av tabellen, uppvisar denna post en ökning av endast 3—9 % i motsats till en genomsnittlig ökning för de andra posterna av 23—20 %. Någon orsak till denna ojämnhet i utvecklingstakt mellan olika områden anges ej i utredningen.

Landsorganisationen anför beträffande långtidsprogrammets allmänna målsättning beträffande konsumtionen.

Landsorganisationen anser sig kunna godta denna målsättning. Även om en konsumtionsökning av storleksordningen 1,5 % per år måste anses blygsam i förhållande till den höjning som skett under efterkrigsåren, motsvarar den dock den årliga standardförbättringen under 1930-talet. Vidare tar sig standardförbättringen uttryck i ökade tjänster på andra områden utanför den direkta konsumtionen. Förbättringar inom sjukvård, ålderdomsvård, skolväsendet, fritidsområdet m. m. kan dessutom anses vara så betydelsefulla att de äro att föredra framför en högre individuell standardförhöjning. Möjligheterna att realisera målsättningen bör emellertid förutsättningslöst diskuteras.

Fortsättningsvis uttalar landsorganisationen följande.

Även om det för den relativt korta tidsperiod som långtidsprogrammet omsluter skulle vara möjligt att nå de investeringsmål som äsyftas, måste löntagarna

erhålla påtagliga garantier för att denna högre investeringsvolym icke leder till påtagligt stora vinstökningar eller en mera väsentligt ökad räntabilitet på de realkapitalvärden som uppstår genom investeringarna. I själva verket synes det vara nödvändigt för att möjliggöra investeringsökningen utan fortsatt inflation att nuvarande höga vinstläge och vinstförväntningar brytes. Om vid en sådan politik investeringsvolymen inom det privata näringslivet icke skulle bli tillräcklig för att åstadkomma full sysselsättning måste samhället på olika sätt stimulera och uppmuntra investeringarna även på det privata området.

Vid avvägningen mellan konsumtion och investeringar bör även beaktas de olika reformer för den aktiva befolkningen som efter hand bliva alltmer angelägna och som i princip äro att jämställa med lönehöjningar. Det som här äsyftas är *reformer i fråga om arbetstid, pensionering samt ersättningar vid sjukdom, invaliditet etc.* Under fullsysselsättningen har olägenheterna med skillnaderna i sociala förmåner för olika arbetstagargrupper gjort sig mer och mer påmind. Utom den orättvisa som kan sägas bestå i skillnadernas blotta existens har olägenheterna bestått däri att arbetskraften många gånger icke valt arbete efter sin personliga lämplighet utan föredragit att söka vinna anställning där olika slag bättre sociala förmåner varit en del av lönen. Detta har icke gällt lägre statliga befattningar utan i första hand arbete av tjänstemannakarakter inom olika delar av den privata sektorn. Det förefaller i hög grad angeläget att de sociala förmånerna undergår en utjämning liksom skett genom senaste semesterreform.

Det sociala reformarbetet efter kriget tog bl. a. sikte på att socialförsäkringsvägen skapa ett skydd, som kunde gälla alla medborgare i fall av sjukdom, arbetslöshet, ålderdom m. m. Takten i detta reformarbete har under de senaste åren minskats. Det skulle innebära en stor besvikelse för löntagarna därest denna strävan att utjämna de sociala olikheterna för den yrkesverksamma befolkningen skulle uppskjutas under hela den period långtidsprogrammet omsluter. Det står alldeles klart att vissa aktuella frågor i reformprogrammet icke längre tid kan uppskjutas, nämligen sjukförsäkringen, den fria sjukvården och pensionering av i enskild tjänst anställda samt arbetstidsförkortning för arbetstagare med en i förhållande till det stora flertalet medborgare obekväm arbetstid.

Kooperativa förbundet uttalar.

Styrelsen finner det välbetänkt att på sätt utredningen ifrågasatt en betydande del av den för de närmaste åren beräknade produktionsökningen anslås till investeringsändamål. För att möjliggöra en önskvärd inhämtning av den eftersläpning på olika investeringsområden, som ägt rum under — senare år, erfordras otvivelaktigt en hög investeringsvolym. Då det gäller fördelningen mellan olika områden av närings- och samhällslivet av det trots allt starkt begränsade utrymmet för nya investeringar rör det sig om utomordentligt vanskliga avvägningsproblem. Styrelsen önskar till en början framhålla, att prioritet bör ges sådana investeringar, som relativt snabbt kunna leda till produktivitetsstegringar. Redan den påtagliga knappheten på arbetskraft torde sålunda motivera, att sådana investeringar, som medföra en minskad arbetskraftsåtgång, böra betraktas som särskilt angelägna. Styrelsen har exemplifierat sådana investeringar i den tidigare framställningen i samband med diskussionen om handelns rationalisering.

Tjänstemännens centralorganisation anför bland annat följande.

Med hänsyn till karaktären och inriktningen av ökningen på investeringsområdet anser TCO avvägningen av bruttonationalproduktens ökning på investeringar och privat konsumtion enligt utredningens kalkyler icke orimlig såsom en målsättning. Ur den synpunkten att den av långtidsutredningen kalkylerade

ökningen av investeringsverksamheten skulle förutsätta — vid sidan av en 10-procentig ökning av produktiviteten vid byggnadsarbeten — en betydande stegring av byggnadsarbetarkåren, anser TCO emellertid det tveksamt, om programmet kan hållas utan menliga följder för näringslivet i övrigt i vad gäller arbetskraftstillgången.

Organisationen vill vidare kraftigt betona, att i den mån en gynnsammare eller sämre utveckling än vad utredningen kalkylerat i verkligheten kommer att äga rum på tillgångssidan i försörjningsbalansen, avvägningen mellan privat konsumtion och investeringar i första hand men även i fråga om övriga poster på efterfrågesidan måste ske med utgångspunkt från de därvid rådande betingelserna. Att härvid den andel av ökningen som utredningen anförut såsom en riktlinje för den privata konsumtionen, måste betraktas såsom en minimisiffra finner TCO uppenbart — givetvis under förutsättning att icke exceptionella omständigheter äro för handen.

Sveriges industriförbund har ifrågasatt den av utredningen uppställda prioritetsskalan för investeringsbehoven. Den just nu mest aktuella uppgiften för den ekonomiska politiken vore att tillse, att den ur flera synpunkter olägliga och till och med skadliga överkonjunkturen icke ytterligare påbyggdes. — Förbundet har därefter framhållit, att de med högkonjunkturen följande avarterna vore mest framträdande på byggnads- och anläggningsområdet.

Hur angelägna de offentliga investeringsuppgifterna t. ex. på vägväsendets område än äro, måste likväl dagens onormala situation i fråga om byggnads- och anläggningsarbeten framtvinga en kompromiss, så att investeringsverksamhetens totala omfattning bringas i bättre harmoni med tillväxten av folkhushållets reala resurser. Den primära uppgiften blir sålunda att nå balans både totaliter och på de speciella marknaderna för byggnadsmaterial och byggnads- och anläggningsarbetare. Först därefter kan en expansion få någon mening.

Det är följaktligen nödvändigt, att långtidsprogrammets investeringsplaner revideras. Därvid torde en åtskillnad lämpligen kunna göras mellan två grupper av investeringar, nämligen *dels* en grupp, som skulle kunna betecknas med termen samhällsbyggande investeringar i vidsträckt bemärkelse, *dels ock* en annan grupp, som innefattar kommersiellt betonade investeringar, vare sig dessa ske för statlig, kommunal eller enskild räkning — — —. Just i en utpräglad högkonjunktur ter det sig särskilt betänkligt att, såsom programmet förutsätter, förskjuta tyngdpunkten från kommersiella investeringar, som ge relativt snabbt utbyte i form av ökad nationalinkomst, till sådana som endast långsamt och successivt förmå höja nationalprodukten. Därmed håller man tillbaka den standardhöjning, som ju bör vara ett av den ekonomiska politikens huvudändamål. Samtidigt äventyras den ekonomiska politikens andra huvudsyfte, nämligen den ekonomiska stabiliteten.

Förbundet uttalar sammanfattningsvis följande.

För den stora investeringsverksamhet som långtidsprogrammet förutser, saknas alltså enligt Förbundets mening icke endast det realekonomiska utrymmet i form av material och arbetskraft utan även möjligheterna att bereda plats för alla dessa investeringar inom ramen av en balanserad samhällsekonomi. Det räcker sannolikt icke med att, i förhållande till programmet, begränsa omfattningen av de långsamt utmognande sociala och därmed jämställda investeringarna, utan läget manar även till en viss återhållsamhet i fråga om de, marknadsmässigt sett, angelägna investeringsönskemålen inom jordbruk, industri, handel och sam-

färdsel, låt vara att det icke synes befogat att därvid gå så långt, som utredningsmännen förordat.

Svenska sparbanksföreningen anför bland annat följande.

Det skall ingalunda bestridas, att investeringar inom de offentliga sektorerna kunna vara nödvändiga för att de inom exempelvis industrien gjorda produktivitetssökande investeringarna skola kunna nyttiggöras. Detta gäller påtagligen kraftverk, järnvägar och vägar. På andra offentliga investeringsområden kan man känna större tveksamhet i detta hänseende. — — — Överhuvudtaget är det naturligtvis i och för sig bra, om det finns utrymme för offentliga investeringar av olika slag, även sådana som icke ha närmare samband med produktiviteten. Men då just produktiviteten i långtidsprogrammet med allt fog skjutits i förgrunden, synes det vara angeläget att icke de direkt produktivitetsfrämjande investeringarna hållas tillbaka till förmån för andra. Sparbanksföreningen känner icke närmare till arten av investeringsbehoven inom industrien, men när investeringarna inom jordbruk och industri förutsättas skola hållas inom ramen av vad som faktiskt investerades under 1950, synes detta innebära en stagnation och därmed relativt sett tillbakagång. Detta kan innebära allvarliga faror, när det t. ex. gäller landets slagkraft på exportmarknaden under kommande år. Rent allmänt sett rör sig utredningen här på ett ömtåligt område, och utredningens motivering i detta sammanhang synes icke helt övertygande.

I det närmast följande redovisas remissinstansernas inställning beträffande av utredningen beräknade och förordade investeringsbehov inom särskilda näringsområden.

Rörande utredningens förslag att begränsa industriens investeringar ha olika uppfattningar gjorts gällande.

Landsorganisationen uttalar.

I fråga om *industriens investeringar* vill landsorganisationen ansluta sig till långtidsprogrammets grundtanke att dessa begränsas till nuvarande omfattning. Det är givetvis synnerligen svårt att avgöra huruvida omfattningen av dessa investeringar är förenlig med de växande anspråk olika samhällsgrupper har på standardförhöjning på längre sikt, men några större olägenheter härav under den jämförelsevis korta tidsperiod det här är fråga om torde icke behöva befaras. Industrien synes på många håll behöva växa in i den större »kostym» den skaffat sig under efterkrigstiden. Landsorganisationen vill dock påpeka att sådana investeringar inom industrien som närmast har karaktär av det slags investeringar inom den offentliga sektorn och som enligt långtidsprogrammet bör uppmuntras, t. ex. investeringar för den sociala omvårdnaden och för lösning av trivselfrågor, bör jämnställas med de offentliga investeringarna och placeras i hög angelägenhetsgrad. Detta synes icke minst vara av betydelse för att produktivitetstrenden inom näringslivet skall kunna bevaras.

Inom vissa områden, t. ex. på det kemisk-tekniska, där ekonomisk drift förutsätter produktion i stor skala har långtidsutredningen rekommenderat ett *samarbete över Nordens gränser*. Även om en svensk medverkan vid industriens utbyggnad i grannländerna skulle innebära en mindre ökning av valutaservisen än vad som eljest skulle kunna ske, måste denna medverkan och dess kostnader vägas mot de större fördelar som uppnås genom en större marknad och en mindre konjunkturkänslighet för näringslivet i hela Norden.

Sveriges industriförbund har beträffande de industriella investeringarna hänvisat till sitt den 18 oktober 1950 avgivna yttrande över det inom finansdepartementets rättsavdelning utarbetade förslaget till investeringsskatt, vari förbundet utförligt redovisat sina betänkligheter mot en alltför snäv behandling av industriens byggnads- och maskinanskaffningsfrågor. Förbundet anför vidare.

Slutligen vill förbundet understryka, att i ett långsiktigt program av det slag det här är fråga om det ej är ett rimligt antagande, att de industriella investeringarna under hela perioden skola hållas nere på samma nivå som under basåret. En så snäv behandling kan vara motiverad endast under en övergångstid, då strävandena inriktas på att åstadkomma den nödvändiga samhällsekonomiska balansen, men om samma restriktivitet vidmakthålles med hjälp av statliga regleringsåtgärder även längre fram under perioden, måste detta ogynnsamt påverka möjligheterna till en fortsatt ökning av nationalprodukten, eftersom framstegstakten i samhället är i hög grad beroende av takten i de produktivt inriktade investeringarna.

Kooperativa förbundet uttalar.

En så stark *relativ* sänkning av de egentliga industriinvesteringarna, som utredningen räknat med, då en total investeringsökning på en miljard kronor under perioden icke skulle till någon del komma den egentliga industrien tillgodo, är enligt styrelsens mening ägnad att inge vissa betänkligheter. Särskilt betydelsefullt är det att utrymme beredes för nödvändiga kompletteringsinvesteringar till redan befintliga industriella verksamheter och att dessa erhålla företrädesrätt. Risk föreligger för att en relativ begränsning av industriinvesteringarna kan komma att hämma den utveckling till produktivitetstegring, varpå långtidsutredningen grundar sitt resonemang om den ekonomiska expansionen och standardhöjningen under femårsperioden i fråga. Styrelsen vill dock i detta sammanhang betona svårigheten att konkret ange på vilket område en investeringsbegränsning skulle framstå som möjlig för att bereda visst ökat utrymme även för de egentliga industriinvesteringarna. Enligt styrelsens mening kan emellertid detta problem praktiskt antagligen finna en lösning, som icke innebär en direkt begränsning på andra områden. Under förutsättning att vår produktion icke drabbas av störningar på grund av bristande råvarutillförsel från utlandet, förefaller nämligen utredningens beräkningar av bruttonationalproduktens årliga ökning med 3 % vara ganska försiktigt gjord, särskilt med hänsyn till att utvecklingen under senare år uppvisat en större genomsnittlig stegring. Blir den årliga ökningen större än 3 %, borde ett något vidgat utrymme för industriinvesteringarna kunna vinnas, utan att detta behövde inkräkta på andra av utredningen som särskilt angelägna karakteriserade investeringsändamål.

Handelskamrarnas nämnd, Sveriges akademikers centralorganisation m. fl. ha anfört liknande skäl mot en alltför snäv begränsning av de industriella investeringarna.

Utredningens uttalanden och förslag rörande investeringsbehoven inom industriens olika delområden ha kommenterats av flera remissinstanser.

Exportindustriens investeringsbehov har särskilt framhållits av *Sveriges allmänna exportförening, Handelskamrarnas nämnd m. fl.*

Skogsindustriernas samarbetsutskott uttalar.

Utredningen utgår med rätta ifrån att skogsindustrierna med hänsyn till råvarubasen, icke förväntas kunna öka sin totala produktion. Den ökning av pappersproduktionen till 1,5 milj. ton varmed räknas, måste sålunda medföra en motsvarande minskning av för export disponibel kvantitet massa...

Vad som däremot är av betydelse är att de ansträngningar, som nu göras för att uppnå en förbättring av arbetskraftstillgången i skogarna, såväl för avverkning och transport som för skogsvården, krönas med framgång. I den mån de härför nödiga investeringarna kunna tillgodoses såväl vad beträffar byggnader som vägar, torde även påtagliga resultat kunna erhållas under femårsperioden 1951—1955 även om problemet i sin helhet icke kan lösas under denna period.

Utredningen förmenar med rätta, att en längre gående förädling av skogens produkter bör kunna ersätta den värdeökning som eljest en kvantitetsökning skulle giva. Förutsättningarna härför äro såväl att nödiga investeringar medgivas och genomföras som att den del av den färdiga varan, som icke förbrukas inom landet, kan exporteras. — — — Då en kvantitativ ökning av skogsindustriernas produkter sålunda icke är att påräkna och då utredningen förutsätter att dessa industriers värdemässiga andel i hela landets ekonomiska liv upprätthålles i den av utredningen förutsatta årliga ökningen av landets totala produktionsvärden, torde lösningen av detta problem vara att investeringar inom dessa industrier komma till stånd i en omfattning, som möjliggör fullföljandet av detta program. Huruvida detta möjliggöres inom ramen för de 1 524 milj. kronor, som beräknats för investeringar inom hela industrien, undandraget sig vårt bedömande. Om så icke är förhållandet blir det för att nå detta mål nödvändigt att räkna med en annan fördelning av den totala investeringsbudgeten än den utredningen räknat med.

I fråga om produktionen och exporten av järnmalm uttalar *Luossavaara Kiirunavaara Aktiebolag (LKAB)*, att utredningens beräkningar för åren 1950—1955 torde vara rimliga under förutsättning att LKAB:s nu föreliggande utvidgningsplaner kunna fullföljas. LKAB anför.

Med anledning av utredningens uppgifter (s. 44) rörande beräknade investeringar vill LKAB meddela att bolagets investeringsbehov för produktionsökning och rationaliseringar enligt senaste beräkningar komma att uppgå till i runt tal 220 milj. kronor (uttryckt i nuvarande priser) under åren 1952—1955. I denna siffra har inkluderats LKAB:s investering för malmvagnar på den norska sidan av Riksgränsbanan, men i övrigt ha icke inräknats några investeringar på malm-banan. LKAB:s genomsnittliga årliga investering under de fyra återstående åren av den period som utredningen behandlar skulle alltså bli av storleksordningen 55 milj. kronor eller ca 30 milj. kronor per år större än motsvarande årliga genomsnitt för perioden 1947—1951 (uttryckt i dessa års penningvärden).

Sveriges kemiska industrikontor, som i bilaga till sitt yttrande redogjort för produktionsförutsättningar och utvecklingstendenser inom kemisk industri, har framhållit, att en viktig utgångspunkt för kemikontorets bedömning av olika utvecklingslinjer hade varit önskvärdheten av att den kemiska industrien, i den mån så kunde ske, baserade sig på inhemska råvaror. Kemikontoret har vidare uttalat, att den kemiska industrien ställde relativt små krav på arbetskraft. Förädlingsvärdet per arbetare låge ungefär dubbelt så högt som inom industrien i allmänhet. Den kemiska industrien hade blivit styvmoderligt behandlad vid byggnadstillståndsgiv-

ningen. För år 1951 hade den fått byggnadstillstånd för 5 milj. kronor (avseende grupp 8 i den offentliga industristatistiken). För år 1952 väntades emellertid ansökningar på ca 75 milj. kronor. Fortsättningsvis uttalar kemikontoret.

Det kan med hänsyn till de många helt nya avsättningsområdena för kemiska produkter icke anses rimligt att det begränsade investeringsutrymmet för nyproduktion och utökning av produktionsapparaten fördelas mellan de olika industrigrenarna på basis av kvoter, vid vilkas fastställande hänsyn tagits till den nuvarande omfattningen av vederbörande industrigren. Det må framhållas att många av de inom den kemiska industrien aktuella projekten tillkommit för att tillfredsställa det ökade behovet av ifrågavarande produkter såsom råvaror och hjälpmedel för andra industrigrenar respektive jordbruket. En kvotfördelning av byggnadstillstånden efter produkternas användningsområde vore mera naturlig, men enligt Kemikontorets mening bör någon kvotfördelning över huvud taget icke förekomma när det gäller investeringar för nyproduktion respektive väsentlig utökning av produktionsapparaten...

Textilrådet har ingående redogjort för arbetskrafts- och produktivitetsutveckling, självförsörjningsgrad samt struktur hos textilindustrin samt för textilkonsumtionen. I fråga om den av utredningen beräknade relativa minskningen för investeringarna inom textilindustrin har rådet icke anfört några direkta erinringar.

Svensk industriförening samt *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* ha båda framhållit som en brist hos utredningen, att denna icke behandlat småindustriens respektive hantverkets investeringsbehov m. m.

Svensk industriförening uttalar att de delar av näringslivet främst böra expandera, vilkas expansion avsätter de märkbaraste spåren för den stora konsumerande allmänheten direkt och för samhället i dess helhet, nämligen sådana delar som hava stark konkurrenskraft och därför framställa såväl goda kvalitetsvaror som prisbilliga, då ju en stark konkurrens betyder tävlan såväl i fråga om priser som kvaliteter. Enligt utredningens egna analyser uppfyllas dessa kriterier av småindustrin, ehuru utredningen på grund av ett överdimensionerande av den rena tekniska effektiviteten bemöter denna kallsinnigt, detta måhända även beroende på att utredningen icke skaffat sig tillräckligt ingående kännedom om småindustriens nuvarande struktur.

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation har uttalat, att moderniseringen av verkstadsbeståndet till följd av byggnadsrestriktionerna sedan länge vore eftersatt. Därom anföres.

Just inom hantverk och småindustri skulle betydande besparingar i fråga om arbetskraft och produktionskostnader kunna nås genom ökade byggnadsmöjligheter — — — Ökade byggnadsmöjligheter för småföretagen synas i särskild grad böra vinna beaktande, om hänsyn toges till de sakkunnigas uppfattning, att investeringar med sikte på arbetskraftsbesparingar böra erhålla prioritet framför andra investeringar. En ökning av nuvarande obetydliga kvot för uppförande av kollektivhus för hantverk och småindustri och framför allt ökad hänsyn till småföretagen vid fördelning av de olika byggnadskvoterna inom industrien bör därför komma till stånd...

Kooperativa förbundet uttalar.

Ett annat område om vilket styrelsen har kännedom beträffande det latent investeringstrycket är livsmedelsindustrin. Erfarenheterna från senare år ha givit vid handen, att på livsmedelsindustriens område ackumulerade investeringsbehov av mycket betydande storleksordning föreligga. Detta har siffermässigt redovisats vid de årliga framställningarna från Statens livsmedelskommission (numera Statens jordbruksnämnd) beträffande fördelningen av byggnadskvoterna. Även den kemiska industrien har, för att ta ett annat exempel, otvivelaktigt mycket angelägna investeringsbehov, som med nu tillmätta byggnadskvoter på intet vis kunna komma att tillgodoses inom rimlig tid. Styrelsen ställer sig med stöd av erfarenheter som de nu nämnda den frågan, huruvida det kan framstå som försvarligt, att de egentliga industriinvesteringarna under hela perioden 1951—55 skola bibehållas vid den under år 1950 uppnådda nivån av drygt 1½ miljard kronor. Under de senaste åren har, bortsett från förbättringarna i bytesrelationerna inom den svenska utrikeshandeln, ökningen av bruttonationalprodukten i väsentlig grad betingats av att resultaten av efterkrigsårens industriella investeringar successivt mognat fram.

I det följande återges vissa remissuttalanden rörande jordbrukets produktionsförutsättningar och investeringsbehov.

Sveriges lantbruksförbund uttalar.

Vad beträffar jordbruket vill emellertid förbundet framhålla, att landet torde vara mer beroende av import i fråga om sin livsmedelsförsörjning än vad som framgår av utredningens framställning. Om nämligen utöver importen av produktionsmedel och gödningsämnen hänsyn jämväl tages till importen av traktordrivmedel torde cirka 20 % av landets totala konsumtionsbehov betingas av import. Dessutom bör även uppmärksammas, att produktionsåret 1949/50 utgjorde ett relativt gott år, som icke svarar mot det medeltal, som man borde räkna med. Ehuru den av utredningen uppskattade årliga produktionsökningen av inemot 2 % per år vid normal skörd väl i och för sig kan vara sakligt motiverad, bör dock graden av självförsörjning på livsmedelsområdet icke överskattas. En tillfredsställande beredskap kräver att även vid en försvårad import av gödningsämnen och traktordrivmedel i förening med arbetskraftsbrist och dåliga skördeår en livsmedelskris inom landet måste kunna undvikas. Även om detta förhållande sålunda måste vara fullt klart och större hänsyn därtill tagas i det samhällsekonomiska handlandet än vad utredningen vill göra, synes dock de av utredningen berörda åtgärderna för en anpassning av produktionen i viss mån både till den inhemska konsumtionen och till utlandsmarknaderna vara lämpliga. Några väsentliga resultat av en produktionsomläggning kunna dock, som även utredningen framhållit, icke förväntas under den närmaste femårsperioden.

Utredningen framhåller, att en ökad självförsörjning på jordbrukets område icke får betraktas såsom ett självändamål. Ehuru förbundet väl är medvetet om att även ur jordbrukets synpunkt en ekonomisk inriktning av detsamma måste eftersträvas finner förbundet dock nödvändigt betona, att en mycket hög försörjningsberedskap i nuvarande internationella läge måste framstå som ett klart riktsintresse. Med hänsyn till världsmarknadspriserna har därtill den hittillsvarande ökningen i självförsörjningsgraden inneburit en klar ekonomisk vinst för samhället. En fortsatt rationalisering i enlighet med 1947 års riksdagsbeslut framstår visserligen såsom eftersträfvansvärd, men därvid måste uppmärksammas, att om rationaliseringen leder till en uttunning av landsbygdens befolkning torde detta i och för sig skapa problem, då särskilt arbetskraftsproblem i skogsområdena, som

kunna leda till samhällsekonomiska vådor. En ökad takt i jordbrukets yttre rationalisering bör därför kombineras med en aktiv lokaliseringspolitik från statsmakternas sida...

Beträffande utredningens förslag om en avstannande investeringstakt i fråga om jordbruket vill förbundet framhålla, att en ökad takt i fråga om genomförandet av 1947 års program kräver ökade investeringar i byggnader, ägovägar, stenröjning, diken, fältplaneringar etc. Även om jordbrukets investeringsvolym under senare år till stor del har omfattat traktorer och andra maskiner, där en minskning särskilt i fråga om traktorinvesteringarna skulle kunna ske och sålunda en överflyttning härifrån på nu ifrågavarande investeringar kan äga rum, ifrågasätter dock förbundet, om denna överflyttning kan bli av den storleksgrad, att en ökning av tempot i fråga om den yttre rationaliseringen härigenom kan komma till stånd. Förbundet kan icke underlåta att erinra om de stora eftersatta förbättringsbehov, som fortfarande vidlåder jordbruket, och vars avhjälpande är en förutsättning icke blott för successivt ökad produktionseffektivitet utan även för kvarhållandet av den nödvändiga befolkningen och arbetskraften. Förbundet finner därför, att den av kommittén föreslagna minskningen i investeringstakten inom jordbruket icke kan vara ändamålsenlig.

Riksförbundet Landsbygdens folk har beträffande jordbrukets produktionsutveckling för den närmaste femårsperioden uttalat, att några åtgärder i produktionsminskande riktning icke syntes aktuellt att vidtaga. Däremot vore det angeläget, att produktionen inom landet anpassades så, att över-skott icke uppstode i fråga om sådana produkter, för vilka en tillfredsställande marknad inom eller utom landet icke kunde påräknas. Förbundet ut-talar fortsättningsvis.

En dylik ståndpunkt innebär framför allt, att den totala mjölkproduktionen bör minskas till en sådan storlek, att den icke överstiger avsättningsutrymmet på den inhemska marknaden. Därvid är det emellertid angeläget, att konsumtionsutrymmet för smör icke inskränkes genom en olämplig prisspänning i för-hållande till margarinet. Om man utgår från de överväganden, som gjordes i anslutning till 1947 års beslut, har utan tvekan smöret missgynnats.

Icke heller i fråga om ägg torde exportpriserna på längre sikt ställa sig sär-skilt fördelaktiga. Å andra sidan föreligger underskott i fråga om kött, fläsk, socker samt för året även i fråga om brödsäd. Strävandena böra i första hand inriktas på att omlägga produktionen från mjölk till de produkter, för vilka finnes ett ytterligare avsättningsutrymme inom landet. Därjämte bör en övergång till specialodlingar inom härför lämpade områden och brukningsdelar upp-muntras.

I den mån en omläggning av produktionen i enlighet med ovan antydda linjer icke skulle visa sig tillräcklig, synes i första hand åtgärder böra vidtagas för att ytterligare minska på användningen av importerade fodermedel.

Förbundet erinrar om 1947 års jordbruksprogram och dess målsättningar för jordbrukspolitiken och framlägger i samband härmed uppgifter om ut-vecklingen av jordbrukarnas inkomster i förhållande till andra samhälls-grupper under åren 1940—1950. Förbundet sammanfattar sina synpunkter härom i följande.

Som av det sagda torde framgå har för det stora flertalet jordbrukare det påtagligaste resultatet av 1947 års jordbruksprogram, vars närmaste mål skulle

vara att söka uppnå respektive bevara likställigheten i inkomsthänseende mellan jordbruksbefolkningen och andra befolkningsgrupper, hittills visat sig vara, att de svenska jordbrukspriserna genomsnittligt ständigt legat under världsmarknadsnivån och att konsumenterna efter hand behövt anslå en ständigt mindre del av sina inkomster till livsmedel, medan samtidigt inkomstklyftan icke kunnat minskas utan snarare ökats. Det är icke bara ur social och rättvisesynpunkt utan även för möjliggörande av en sund ekonomisk samhällsutveckling angeläget, att samhällets ansträngningar nu inriktas på att målet för jordbrukspolitiken uppnås utan dröjsmål och att hela den i jordbruket sysselsatta befolkningen beredes möjlighet att uppnå en ekonomisk, social och kulturell nivå, som är likvärdig med andra yrkens, vilka ställa jämförbara krav på sin utövare i fråga om arbetsinsatser, kunskaper, omdöme, ansvar och risker.

De åtgärder, som behöva vidtagas, måste sålunda i första hand avse jordbruket i övrigt, alltså huvudsakligen det mindre jordbruket eller småbruket i allmänhet. Som förutsättes i riktlinjerna för jordbrukspolitiken måste därvid brukningsdelarnas storlek och beskaffenhet i övrigt ägnas uppmärksamhet samt förutsättningarna för ett effektivt och rationellt utnyttjande av arbetskraften. Därjämte måste särskild uppmärksamhet ägnas själva jordbruksproduktionen, dess storlek, inriktning och fördelning på olika områden och storleksgrupper av jordbruk. Av minst lika stor vikt är emellertid frågan om möjligheterna att på landsbygden skapa en allmän standard likvärdig med tätorternas.

Förbundet anför vidare, att det framstode såsom anmärkningsvärt att utredningen överhuvud icke berört det av statsmakterna i 1947 års jordbruksprogram uppställda närmaste målet för jordbrukspolitiken, nämligen likställigheten i inkomsthänseende mellan jordbruksbefolkningen och övriga grupper. Härom anföres.

Det torde stå klart, att detta med hänsyn till jordbrukets allmänna struktur icke kan uppnås enbart via prisbildningen på jordbrukets produkter. Härför kräves även investeringspolitiska ställningstaganden av genomgripande natur. Utredningen understryker visserligen vikten av att den yttre och inre rationaliseringen i enlighet med 1947 års beslut påskyndas, men anser icke detta böra medföra ökat medelsbehov. Rationaliseringen betraktas i främsta rummet såsom ett medel att överflytta arbetskraft till andra näringar. Dess inverkan på landsbygdens allmänna betingelser beröres däremot icke. Riksförbundet kan icke underlåta att framhålla, att programmet synes alltför traditionsbundet bygga på ett tillgodoseende av tätortsintressena.

Den av mekanisering och andra orsaker föranledda i och för sig riktiga och nödvändiga minskningen av den i jordbruket direkt sysselsatta befolkningen har fört med sig svårbemästrade problem för landsbygden. Till följd av befolkningsuttunnningen blir kostnaderna för kollektiva anläggningar av olika slag höga och möjligheterna till standardförbättringar små. Genom att avflyttningen varit särskilt framträdande bland ungdomen och kvinnorna, har ålders- och könsfördelningen blivit ogynnsam, vilket ytterligare försämrar landsbygdens läge. På sina håll torde befolkningsuttunnningen ha gått så långt, att förutsättningar för bygdens fortbestånd icke finnas. Å andra sidan framträder som en följd av framför allt de större städernas hastiga tillväxt avsevärda olägenheter icke minst av teknisk och social natur. Ur försvarssynpunkt måste också en alltför koncentrerad tätortsbebyggelse inge allvarliga betänkligheter.

Förbundet har i samband härmed understrukit nödvändigheten av att på landsbygden skapades förutsättningar för en levnadsstandard i stort sett

likvärdig den städerna och de stadsbetonade tätorterna kunde erbjuda. Förbundet nämner så som angelägna upprustningsbehov tillfredsställande kommunikationer, däri inbegripet post, telefon och varudistribution samt att elförsörjning såväl i fråga om belysning som kraft kunde tryggas.

Beträffande åtgärder för jordbrukets yttre och inre rationalisering framhåller förbundet följande.

Vad gäller driftsförhållandena är en fortsatt maskininvestering nödvändig icke minst för att motverka den pågående arbetskraftsavtappningen. I detta sammanhang framträder med särskild styrka behovet av investeringar i maskiner, apparater och andra anordningar, kollektiva såväl som enskilda, för att lätta kvinnornas arbetsbörda.

I fråga om den inre rationaliseringen föreligga avsevärda investeringsbehov, framför allt beträffande torrläggning och täckdikning, vatten- och avloppsanläggningar, anläggande av ägovägar, upprustning av byggnadsbeståndet samt siloanläggningar.

Den yttre rationaliseringen i lantbruksorganets regi har ännu icke bedrivits i sådan skala, att rationaliseringen kunnat få större totaleffekt. Under den gångna tiden torde verksamheten närmast kunna sägas ha haft försökskaraktär. Det framstår för riksförbundet som angeläget, att en del av verksamheten, som tager sikte på en förstärkning av brukningsdelarna med skog och annan mark, nu igångsättes med all kraft. För att denna komplettering av ofullständiga jordbruk skall kunna komma till stånd, måste möjligheterna till förstärkning från staten tillhöriga skogar vidgas samt utnyttjandet av förköpsrätten och expropriationsmöjligheterna ökas. Med hänsyn till nuvarande exceptionellt höga värden på skog synes det erforderligt, att möjligheter skapas att lämna bidrag för skillnaden mellan ett på långt sikt normalt skogsvärde och nuvärdet. I anslutning till denna verksamhet synas förutsättningarna för tillskapandet av gemensamhetsskogar böra prövas, varjämte i den mån mekaniseringen av skogsdriften fortsätter gemensam maskinanvändning i skogarna bör befrämjas. Som allmän regel för rationaliseringsverksamheten synes böra gälla, att denna i första hand tager sikte på sådana åtgärder, som i görligaste mån bibehålla eller i vissa fall öka sysselsättningsmöjligheterna inom jordbruket. Först sedan man genom lokaliseringsspolitiska åtgärder eller på annat sätt försäkrat sig om att frigjord arbetskraft kan beredas andra tillfredsställande sysselsättningsmöjligheter i bygden, synes en direkt på minskning av antalet brukningsdelar inriktad rationaliseringsverksamhet böra komma till stånd. I detta sammanhang bör jämväl understrykas vikten av att rationaliseringsverksamheten bedrivs i samförstånd med jordbrukarna själva och deras organisationer. Lantbruksorganen synas också i allmänhet ha visat en positiv inställning härtill.

Landsorganisationen anför.

Den socialpolitiskt välmotiverade inkomstförbättring som jordbruket och särskilt småbruket förhandlingsvägen erhållit genom höjda produktpriser, producentbidrag, mjölkpristillägg m. m. har på flera sätt givit upphov till ett ekonomiskt utnyttjande av produktionsresurserna. Dels har den tillsammans med bostadsbristen i tätorterna kvarhållit ett överskott av arbetskraft inom jordbruket samtidigt som den framkallat en allt ogynnsammare fördelning av denna arbetskraft mellan olika landsdelar och olika kategorier av brukningsdelar, dels har den framdrivit en övermekanisering av de små brukningsdelarna. Den prisdifferentiering, som skett mellan olika områden, har lett till en intensifiering av driften i de minst bördiga jordbruksområdena och en extensifiering i de bördigaste.

Enligt 1947 års jordbrukspolitik ersattes visserligen prisbildningens drifts-ekonomiska funktioner med en statligt organiserad rationaliseringsverksamhet. Men en rationaliseringspolitik, som skall drivas vid en prisbildning, som har ett motsatt syfte, måste ha andra och kraftigare medel till sin disposition och har framför allt svårare att vinna det nödvändiga stödet från jordbrukarnas sida än den som har ett stöd och en drivkraft i prisbildningen.

Detta rationaliseringsarbete, som i nuvarande läge sålunda vore ett nödvändigt komplement till en socialpolitisk prispolitik, bedrivs alltför kraftlöst för att förhindra att löneklyftans utfyllande och erforderliga exportsubventioner resulterar i livsmedelspriser, som kan bli inflationsdrivande.

Det torde vara ganska uppenbart, att man nu i jordbrukspolitiken är inne i en spiral av stigande priser och stigande kostnader, där jämvikt ej kan nås med nuvarande relationer mellan jordbrukarnas och andra näringsutövares inkomster och där än mindre någon utjämning kan åstadkommas. Enda utvägen synes vara en kraftfull rationaliseringspolitik. Med utgångspunkt från nuvarande kalkyl kan produktivitetsökningen i jordbruket sedan basåret 1938/39 fram till 1951/52 beräknas till 0,4 % om året. Även om detta med hänsyn till underskattningen av arbetsvolymens nedgång borde vara 1,0 %, är detta inte på långa vägar tillräckligt för att systemet skall kunna hålla balansen vid en socialpolitiskt inriktad prissättning. Resultatet måste bli en relativ fördyring av livsmedelspriserna i stället för den relativa sänkning av dessa som vore naturlig i ett land med så stora förutsättningar för en rationalisering av jordbruksproduktionen som Sverige. Det är visserligen sant att livsmedlen vid den nuvarande prisnivån är ca 300 milj. kronor billigare än om de skulle köpas till världsmarknadspris och att livsmedelspriserna fram till september i år från 1939 räknat inte kan beräknas ha stigit mer än de genomsnittliga levnadskostnaderna. Men dels är livsmedelspriserna på världsmarknaden på grund av Korea-krisen mycket uppskruvade, dels har stegringen i detaljpriserna kunnat begränsas till 184 % mot cirka 240 % för producentpriserna. Genom att vinstökning och lönestegring hållits lägre inom livsmedelsindustrien och livsmedelsbranschen än inom övriga näringsgrenar har marginalerna kunnat hållas nere, vilket man knappast torde kunna räkna med i framtiden.

Sveriges industriförbund uttalar.

Förbundet ifrågasätter, huruvida icke en något större arbetskraftsreserv skulle kunna frigöras från jordbruket och ställas till stadsnäringarnas förfogande. För vissa lantbruksprodukter föreligger redan nu en tydlig överproduktion. Enligt förbundets åsikt bör en sådan upprätthållas endast under förutsättning, att överskottet kan avsättas på världsmarknaden utan subventioner. Då utvecklingen mot överproduktion under 5-årsperioden kan väntas bli ytterligare markerad, framstår det, såsom också utredningen påpekar, som befogat att söka påskynda jordbrukets yttre och inre rationalisering. Genom lämpligt insatta och väl koordinerade åtgärder bör det, såsom antydes i betänkandet, vara möjligt att icke endast eliminera oekonomisk produktion inom jordbruket utan även gå vidare på den väg mot produktivitetsförbättring, som utgör ett framträdande och erkännansvärt drag i de senaste årens svenska jordbruksekonomi.

Åtskilliga remissinstanser ha uttalat, att de dela utredningens uppfattning om att handelns investeringar i särskilt hög grad blivit efter-satta under de senare åren. Utredningens beräkning av handelns investeringsbehov har heller icke kritiserats. Flera remissinstanser ha starkt understrukit behovet av ökad rationalisering inom distributionen.

Sveriges grossistförbund har anfört, att beträffande grosshandeln den kvottilldelning, som skett inom ramen för den statliga byggnadsregleringen, varit helt otillfredsställande. Grosshandelns aktuella svårigheter i fråga om lager- och kontorslokaler måste även bedömas mot bakgrunden av den mycket hastiga expansionen inom produktionen. Beträffande handelns investeringsbehov i övrigt uttalar förbundet.

En rimlig investeringsvolym under de kommande åren skulle innebära, att denna näringsgren kommer att kunna bära en betydande ökning av omsättningen utan att arbetarantalet därför skulle behöva öka. Den mycket påtagliga effektivitetshöjning, som kunnat iakttagas inom sådana grossistföretag, som under den senaste tiden haft möjlighet att överflytta sin verksamhet till nya lokaler, har givit ett påtagligt belägg för riktigheten av dessa synpunkter.

Sveriges köpmannaförbund, Handelskamrarnas nämnd, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation m. fl. ha anfört liknande synpunkter.

Landsorganisationen har framhållit behovet av ökad rationalisering inom distributionen. Organisationen anför.

Det är emellertid ganska klart att medvetna åtgärder för att öka effektiviteten inom *handel och distribution* måste taga sig uttryck i lägre omkostnader och verka sänkande på prisnivån. Nyetableringssakkunnigas utredning rörande konkurrensbegränsningarna inom det privata näringslivet visar att åtskilligt ökad effektivitet skulle ernås om de privata regleringarna avskaffades. Det synes icke råda någon tvekan om att omkostnadsnivån på åtskilliga områden skulle sänkas om konkurrensen ökade och de mest effektiva företagen alltså i sin prissättning kunde ge uttryck för sin större effektivitet. Landsorganisationen finner det därför motiverat att ytterligare åtgärder för att öka effektiviteten inom handel och distribution vidtages. Handelsarbetareförbundet har i skrivelse år 1947 riktat statsmakternas uppmärksamhet på detta problem. Landsorganisationen vill ansluta sig till förbundets önskan om en utredning. Redan av det arbete som bedrivs inom LO-KF-kommittén för distributionsfrågor kan man dra den slutsatsen att för folkhushållet väsentliga vinster är att hämta på detta område.

Sveriges lantbruksförbund har betonat angelägenheten av att de ökade investeringarna inom detta område användes för en verklig rationalisering med därav följande arbetskraftsbesparing och icke endast till utbyggnad av serviceverksamheten inom samhället.

Svensk industriförening har anfört liknande synpunkter.

Kooperativa förbundets styrelse har uttalat, att en rationalisering av distributionen i nuvarande läge ganska snabbt borde kunna medverka till en stegring av produktiviteten i samhället. Förbundet har vidare pekat på självbetjäningsbutikerna såsom en betydelsefull rationaliseringsåtgärd för detaljhandelns del och anför härom följande.

En snabb övergång från betjäningsbutiker till självbetjäningsbutiker medför besparingar av arbetskraft för samhället på två vägar, dels genom att den försålda varuvolymen per anställd inom självbetjäningsbutikerna blir högre, dels därigenom att väntetiden för köparna avsevärt förkortas — — — För detaljhandelns del önskar styrelsen starkt understryka vikten av att de arbetskraftsbesparande självbetjäningsbutikerna i första rummet komma i fråga vid fördelningen av detaljhandelns byggnadskvoter.

I fråga om utredningens förslag till investeringsökning inom handeln har förbundet gjort följande påpekande.

För handelns del har som redan antytts en omkring 50-procentig utvidgning av de olika investeringarna ifrågasatts. Härvid bör emellertid uppmärksammas att i handelns siffror ingå även investeringar i hotell, restauranger, biografer o. s. v. Styrelsen vill i förbigående anmärka, att investeringar inom nöjesindustrin eller i övrigt för att tillgodose mindre angelägna önskemål böra såvitt möjligt hållas tillbaka under den period långtidsprogrammet omfattar.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har bland annat uttalat, att det årliga behovet av investeringar i det statliga vägväsendet under femårsperioden 1951—1955 borde uppskattas till 150 milj. kronor i stället för utredningens 100 milj. kronor utöver 1950 års nivå, men framhåller vidare, att utredningen i sina slutliga bedömanden begränsat angivna investeringsökning till 300 milj. kronor, vilket i stort sett motsvarade vad styrelsen i sina senaste petita hemställt om. Styrelsen anför vidare.

Styrelsen kan här icke underlåta att understryka vikten av att beslut fattas om ett långsiktigt investeringsprogram för vägväsendet. Enligt styrelsens bestämda uppfattning kan icke förefintliga brister hos det svenska vägnätet övervinnas ens för den nuvarande trafiken om vägväsendet som hittills skall arbeta med kännedom om anslagens storlek endast för det närmaste året. — — —

Möjligheterna till en ökning av investeringsvolymen för vägväsendet utöver den i förslaget angivna böra icke få anses begränsade av de i långtidsprogrammet framlagda siffrorna.

Svenska vägföreningen har uttalat, att det med hänsyn till de stora eftersläpningar, som vägektorn inom kommunikationsområdet uppvisar, vore erforderligt att denna sektor upprustas efter minst det schema, som anges av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i dess riksdagspetita för budgetåret 1952/53.

Beträffande bilismen anför föreningen att enligt dess förmenande långtidsutredningen överskattat de med bilismen förbundna samhälleliga kostnaderna samt uttalar följande omdöme rörande utredningens avsnitt om bilismen.

Med hänsyn till bilismens stora betydelse för samhällsutvecklingen i stort, finner föreningen, av de synpunkter utredningen framfört i detta avsnitt, endast den tanken bärande, att expansionen icke bör underbyggas genom en kreditutvidgning.

Sveriges Automobilindustrieförening anför.

Enligt föreningens uppfattning har bilimportens betydelse för valutaläget väsentligt överdrivits. Något bestämt uttalande, om bilismens roll i detta hänseende är positiv eller negativ, torde ej kunna göras utan föregående undersökning av *samtliga* debet- och kreditposter, som en naturlig utveckling av personbilismen innebär för samhällsekonomin och valutaläget i dess helhet. Föreningen ifrågasätter om icke en klargörande utredning av dessa frågor nu bör komma till stånd. I avvaktan därå synas de uttalanden, som gjorts av långtids-

utredningen, icke kunna läggas till grund för statliga åtgärder, som rikta sig mot ett fritt konsumtionsval på kommunikationsområdet.

För planeringen och genomförandet av vägväsendets upprustning är ett definitivt accepterande av principen att influtna bilskattemedel skola användas för vägväsendets behov nödvändigt.

Sveriges automobilhandlareförbund anför.

Den av utredningen förutsatta ökningen av personbilsparken och tillförseln, högst 45 000 enheter per år, av vilka högst 25 000 skulle ersätta genom skrotning bortfallande äldreagnar, är utan tvivel för låg. Härför talar ej enbart det visserligen långsamt men dock ökande utrymmet för privat konsumtion och nödvändigheten att genom rationaliserade transporter till det yttersta effektivisera den tillgängliga arbetskraften, utan även nödvånget att för ett tillfredsställande totalresultat ha viss urvalsmöjlighet.

Sveriges Köpmannaförbund anför.

Förbundet vill härtill framhålla, att biltrafiken spelar en stor roll som ett led i och en förutsättning för en effektivt arbetande distributionsapparat. Varutransport till och från de olika distributionsleden är nämligen i stor utsträckning beroende av landsvägstrafiken. En hämmad utveckling på detta område måste därför menligt inverka på resultatet av de rationaliseringsåtgärder som kunna komma att vidtagas inom handeln.

Svensk industriförening har uttalat, att frågan om vägnätets snara iordningställande vore av så allvarlig natur, att en särskild snabbutredning härom borde göras.

Beträffande bostadsbyggandet har ett flertal remissinstanser berört sambandet mellan behovet av bostäder samt hyres- och bostadspolitiken.

Kooperativa förbundets styrelse anför.

I anslutning till utredningens diskussion av investeringsvolymen för bostadsproduktionen önskar styrelsen på nytt framhålla vad den tidigare i offentliga uttalanden givit uttryck åt, nämligen att det framstår som på längre sikt ofrånkomligt att minska spänningen mellan hyresnivåerna i äldre och nyare bostadsfastigheter. Med den utveckling, som ägt rum under senare år, varigenom i äldre bostadsfastigheter hyresutgifterna kommit att starkt sjunka i förhållande till hyresgästernas penninginkomster, föreligger risk för att det äldre bostadsbeståndet icke utnyttjas på ett i nuvarande läge ekonomiskt riktigt sätt. Då, som Bostadsstyrelsen visat, hushållssprängningen, inflyttningen till tätorterna o. s. v. medfört en så starkt uppdriven bostadsefterfrågan, att denna icke ens med den ökning av bostadsproduktionen med 12,000 lägenheter per år som långtidsutredningen förutsätter, kan tillgodoses, måste en viss anpassning uppåt av hyresnivån i äldre bostadsfastigheter företagas för att åstadkomma balans mellan den totala tillgången och efterfrågan på bostadsutrymme. Ty alternativet till en sådan pris-anpassning blir någon form av bostadsransonering — en åtgärd som rimligen icke bör ifrågakomma i ett land, som ej drabbats av krig. Såvitt styrelsen kan finna, bör en prisanpassning av här angivet slag ske på sådant sätt, att ägarna av äldre fastigheter icke inkassera hyreshöjningen såsom en oförtjänt konjunkturvinst. Någon form av bostadsbeskattning i fråga om äldre fastigheter framstår därför såsom den lämpliga utvägen.

Även *Landsorganisationen* har uttalat sin anslutning till tanken på en genom hyresclearing åstadkommen jämnare och ur samhällsekonomiska synpunkter mera rimlig hyresnivå, förutsatt att barnfamiljerna därigenom icke missgynnas.

Sveriges industriförbund anför.

Förbundet finner det högeligen påkallat, att en inträngande analys, som särskilt tar sikte på fastställandet av den verkliga bostadsefterfrågan och dess beroende av prisbildningen på hyresmarknaden, med det snaraste kommer till stånd. Innan en dylik utredning verkställts, saknar förbundet möjlighet att ge uttryck åt någon definitiv uppfattning i fråga om tillrädligheten av det utbyggnadsprogram, innebärande en nyproduktion av 60.000 lägenheter per år mot cirka 44 000 år 1950, vilket innefattas i långtidsplanen.

Liknande synpunkter anföras av *Svenska bankföreningen* och *Handelskamrarnas nämnd*. En omprövning av bostadspolitiken har påyrkats av *Sveriges akademikers centralorganisation*, *Riksförbundet Landsbygdens folk* och *Sveriges lantbruksförbund*. De två sistnämnda remissinstanserna ha uttalat, att landsbygden hittills missgynnats i förhållande till städerna i fråga om bostadsbyggandet och att en utjämning i detta avseende borde komma till stånd. *Sveriges lantbruksförbund* har uttalat den uppfattningen, att någon del av den av långtidsutredningen föreslagna ökningen i bostadsbyggandet riktigare borde användas till investeringar inom samfärdseln och vägväsendet.

Beträffande byggnadsproduktionens förutsättningar har *Samarbetskommittén för Byggnadsfrågor* utförligt behandlat den nuvarande situationen på byggnadsmarknaden. Sammanfattningsvis framhåller kommittén

att den nuvarande byggnadsproduktionen har en i förhållande till arbeidskrafts- och materialtillgång alldeles för stor volym;

att detta medfört en oroväckande förlängning av byggnadstiderna, som gör att hittills gjorda rationaliseringssträvanden på byggnadsplatserna blivit i stort sett resultatlösa;

att en betydande försämring av respekten för gällande avtal uppstått; samt att en utökning och föryngring av byggnadsarbetarkåren är nödvändig.

Kommitténs utlåtande utmynnar i vissa förslag till åtgärder i syfte att åstadkomma en sanering av missförhållandena inom byggnadsmarknaden. Härom anföres sammanfattningsvis.

Dessa åtgärder måste vidtagas i etapper. Det gäller att i första hand återställa balansen på byggnadsmarknaden och först därefter kan det bli tal om en utökning av den nuvarande byggnadsvolymen — dock icke i den av långtidsutredningen föreslagna omfattningen. Som åtgärder i syfte att främja förverkligandet härav föreslår samarbetskommittén:

att investeringsvolymen icke göres större än vad som svarar mot tillgången på material och arbetskraft, så att byggnadsverksamheten kan bedrivas rationellt och ekonomiskt;

att byggnadstillstånden lämnas på sådant sätt, att byggnaden eller anläggningen som helhet betraktad kan utföras på ett rationellt och ekonomiskt sätt;

att den s. k. behörighetsprövningen vid rekrytering av arbetskraft till byggnadsarbeten omedelbart slopas;

att arbetsmarknadsstyrelsen anbefalles befrämja övergång av grov- och träarbetare från andra yrkesområden till byggnadsfacket;

att en intensifierad utbildning av murare äger rum;

att det klarlägges, att den successiva ökningen av byggnadsinvesteringarnas volym under de närmaste åren icke är avsedd att följas av en därefter inträdande minskning utan att man under normala förhållanden i stället kan räkna med att byggnadsinvesteringarna ur sysselsättningssynpunkt i fortsättningen komma att upprätthållas vid den högre volymen; samt

att rationaliseringsverksamheten inom byggnadsindustrien uppmuntras i syfte såväl att nedbringa antalet arbetstimmar per producerad byggnadsenhet som att befrämja sparsamhet med material.

Sveriges Akademikers Centralorganisation har beträffande för skolväsendet aktuella investeringsbehov anført, att den vetenskapliga och kulturella upprustningen vid mitten av 40-talet, som senare enligt organisationen icke fortsatt i rimlig takt, måste fullföljas. I fråga om såväl forskning som akademisk undervisning kunde hävdas, att dessa på längre sikt kunde betraktas som goda kapitalinvesteringar; alltför kortfristiga synpunkter borde därför icke anläggas ens i ett beträngt läge.

Ett flertal remissinstanser ha uttalat sin tillfredsställelse över utredningens förslag om en utökad valutareserv. I några fall har en större ökning ifrågasatts än den utredningen stannat vid.

Bankofullmäktige anföra sålunda.

Fullmäktige vilja understryka utredningens uttalande, att valutareserven under den avsedda perioden bör förstärkas. Snarast skulle fullmäktige vilja se, att detta sker i starkare takt än vad utredningen förutsätter. Det bör emellertid beaktas, att den handels- och valutapolitiska handlingsfrihet, som en ökad valutareserv ger, icke enbart är beroende av reservens storlek utan även i hög grad av dess sammansättning.

Handelskamrarnas nämnd har uttalat, att en valutareserv även av den storlek utredningen föreslagit måste vara i hög grad otillräcklig och icke kunde fylla sin uppgift att säkerställa vår handelspolitiska frihet och möjliggöra råvaruförsörjning till bästa möjliga priser. I samband härmed har nämnden erinrat om att utrikeshandelns omsättning utgjorde mer än 30 procent av nationalproduktionen och att med de starka växlingar, som här kunde uppkomma både i handels- och bytesbalanserna, måste varje yttre mera avsevärd balansrubbnings utlösa störande återverkningar på den inre samhällsekonomin.

Sveriges grossistförbund och *Sveriges köpmannaförbund* ha anført liknande synpunkter.

Statens handels- och industrikommission har uttalat, att en ökning av valutareserverna med 1 miljard eller i varje fall 600—800 milj. kronor under nästa år borde — därest bytesförhållandet med utlandet vore oförändrat — icke vara ett mål som behövde te sig avskräckande med hänsyn till kon-

sekvenserna på övriga områden. Med en sådan målsättning kunde man möta en försämring av terms of trade utan att detta omedelbart behövde leda till en aktualisering av frågan om hårdare statliga ingripanden. En dylik försämring tedde sig tyvärr icke osannolik med hänsyn främst till osäkerheten rörande hållbarheten av de osedvanligt höga priserna på skogsindustriprodukter.

Kommissionen har därefter berört frågan om möjligheterna att begränsa importen. Härvid kunde man ej lita till enbart importreglering utan mera generellt verkande åtgärder bleve behövliga. Detta innebure emellertid å andra sidan icke, att det skulle finnas tillräckliga skäl att slopa nuvarande importreglering. Såsom kommissionen framhållit i annat sammanhang, borde man från svensk sida — så länge vår valutasituation ej väsentligt förbättrats — söka undvika varje större utvidgning av frilistan utöver nuvarande 75 procent, så länge ej förutsättningar föreläge för att de för oss ur exportsynpunkt betydelsefulla länderna inom OEEC i praktiken kunde tillämpa en dylik frilistning.

Kooperativa förbundets styrelse anför.

Styrelsen önskar i fråga om valutapolitiken hänvisa till tidigare utlåtanden i vilka förordats att internationella inflationstendenser böra motvägas genom en uppskrivning av kronvärdet. Valutapolitiska åtgärder äro vid de tillfällen dessa visa sig praktiskt genomförbara vida att föredraga framför andra regleringsåtgärder med samma syfte. Valutapolitiska åtgärder ha nämligen en generell karaktär till skillnad från andra ingripanden, som måste få formen av detaljregleringar.

Den ekonomiska politiken

Ett flertal remissinstanser ha uttalat sin anslutning till utredningens uppfattning att existerande detaljregleringar böra i största möjliga utsträckning remplaceras av generellt verkande medel. *Bankofullmäktige* ha dock uttalat tveksamhet angående möjligheterna att med sådana kredit- och finanspolitiska åtgärder, som diskuterats av utredningen, realisera det uppställda programmet.

Fullmäktige anför.

Det synes fullmäktige uppenbart, att de generellt verkande kredit- och finanspolitiska medlen — vilka väl kunna bidra till uppnåendet eller vidmakthållandet av den allmänna ekonomiska balansen i samhället — icke kunna i avgörande grad påverka fördelningen av föreliggande resurser mellan olika objekt på ett sådant sätt, att vissa slag av investeringar främjas, medan andra hållas tillbaka. Skola exempelvis åtgärder vidtagas för att under femårsperioden hålla investeringarna inom jordbruk och egentlig industri på samma nivå som 1950 men åstadkomma en ökning av handels investeringar med i det närmaste 50 % i genomsnitt per år, vilket skulle krävas för att fullfölja utredningens investeringsprogram, synas åtgärderna böra vara av en annan typ, som medger en avsevärd differentiering, än de av utredningen diskuterade kredit- och finanspolitiska åtgärderna.

Möjligheterna att med monetära medel påverka investeringarnas inriktning ha berörts av fullmäktige i samband med kommentarerna till kreditfördelningspro-

blemet i fullmäktiges skrivelse till Konungen den 23 augusti 1951 med förslag till lag om räntereglering m. m. Fullmäktige vilja hänvisa till detta avsnitt av skrivelsen.

Enligt utredningen bör finanspolitiken — mot bakgrunden av de antaganden beträffande den allmän-ekonomiska utvecklingen, som utredningen gjort — inriktas på en betydande överbalansering av driftbudgeten under hela den framförliggande femårsperioden. Fullmäktige önska understryka nödvändigheten av detta. Finanspolitiska åtgärder torde under de angivna förutsättningarna vara ett nödvändigt komplement till kreditpolitiska åtgärder och i vissa avseenden framstå som effektivare, enär de i regel verka mera direkt på en större del av de inkomstskapande utgifterna.

Beträffande behovet av en aktiv finanspolitik har *Landsorganisationen* funnit, att långtidsutredningen i sitt bedömande intagit en realistisk ståndpunkt då den hävdar, att en skärpning av beskattningen är nödvändig, om investeringarna skola kunna ökas och full sysselsättning samt fast penningvärde upprätthållas utan detaljregleringar eller andra ingrepp i pris- och inkomstbildningen.

Andra remissinstanser ha härvidlag uttalat avvikande meningar.

Svenska bankföreningen anför.

Bankföreningen tar avstånd från den ifrågasatta lösningen av sparandeproblemet framför allt därför att man icke kan bortse från risken för allvarliga samhällsekonomiska verkningar. Det kan nämligen enligt bankföreningens mening befaras att det skulle kunna bli fråga om skärpningar, som i verkligheten skulle visa sig oförenliga med det enskilda näringsliv, som kommittén dock förutsätter skall fungera. Utredningen borde ha försökt beräkna vilken ytterligare skattebelastning på företagen det skulle kunna bli fråga om under olika alternativa antaganden rörande den ekonomiska utvecklingen och därefter tagit upp en allsidig analys och diskussion av de tänkbara följderna. Det är tydligt att om skatteskarpnings får andra och allvarligare följder än den utredningen utan närmare analys räknat med, kan hela tanken att på den föreslagna vägen uppnå balans och en rimlig lösning av arbetsmarknadsproblemen visa sig verklighetsfrämmande. Utredningen ingår över huvud icke på frågan om de vidare ekonomiska och politiska verkningarna på längre sikt av den socialisering av en större eller mindre del av sparandet, som i grund och botten är innebörden av dess tanke.

Bankföreningen, som i likhet med utredningen anser, att icke heller en skärpning av den direkta beskattningen av fysiska personer kan lösa det samhällsekonomiska balansproblemet, har den uppfattningen, att större uppmärksamhet borde ha ägnats möjligheterna att genom en ökning av det frivilliga sparandet lösa det dilemma, som uppstår när man å ena sidan har stora investeringsönskemål och å andra sidan i förhållande härtill otillräckligt frivilligt sparande. Det kan ifrågasättas, om icke den pessimism, som här utmärker långtidsprogrammet, är motiverad endast så länge man utgår ifrån en i det väsentliga oförändrad ekonomisk politik. Det hade varit önskvärt att de sakkunniga här hade varit något mindre bundna av för närvarande politiskt accepterade normer på samhällsekonomiens olika fält. I ett betänkande av en expertkommitté som denna skulle en större frihet på denna punkt väl ha kunnat försvara sin plats.

Svenska sparbanksföreningen anför.

Från spararens synpunkt föreligger en uppenbar skillnad mellan enskilt sparande och en offentlig förmögenhetsökning. Sparanden vill hellre ha del i landets

kapitalökning i form av ett bankkonto eller dylikt än en diffus andel i en offentlig förmögenhetsökning. Härtill kommer att det offentliga sparandet medför en offentlig kapitalbildning även i sådana lägen, då det vore motiverat att förbättra kapitalförsörjningen för det enskilda näringslivet och bostadsproduktionen. Uppenbarligen föreligger också fara för själva kapitalbildningen däri att skattemedel, som hos den enskilde kunnat användas till kapitalbildning, i den statliga budgeten kan komma att användas för offentlig konsumtion eller via budgeten gå ut till privat konsumtion.

Sveriges industriförbund uttalar.

Förbundet är icke övertygat om, att det skall visa sig möjligt att genomföra ett så hårt finanspolitiskt program, och förbundet befarar, att om mot förmodan detta likväl låter sig göra, allvarliga, icke förutsedda ojämnheter, orättvisor och snedvridningar komma att uppträda såsom följdföreteelser — — — Dessa konsekvenser framstå såsom mycket betänkliga, i all synnerhet som det nuvarande skattetrycket både på grund av sin tyngd och sin inriktning innehåller så många produktionshämmande moment, att det icke ter sig förenligt med ett långsiktigt program för en utveckling av vårt lands resurser.

Sveriges grossistförbund anför.

Det synes oss att utredningen, då den diskuterat möjligheterna att åvägabrinda ett ökat sparande, i allt för hög grad lagt huvudvikten på det statliga sparandet genom överbalansering av budgeten. Förutom risken för att skattemedel, som de enskilda kunnat använda till kapitalbildning, av statsmakterna utnyttjas för offentlig konsumtion eller över budgeten gå ut i privat konsumtion, bör man göra klart för sig att det icke är möjligt att ersätta det individuella sparandet med ett av staten tvångsvis genomfört. Det bör — såsom tidigare i andra sammanhang skett från vår sida — understrykas, att det under en viss tidrymd producerade sparkapitalet endast genom enskilt bedömande och initiativ från en mångfald individer kunna kanaliseras till de otaliga varierande planeringsobjekt, som rymmas i vårt samhälle. Det av staten med tvång frambragta sparkapitalet måste alltid komma att placeras efter vissa schematiska riktlinjer, som utesluta en smidig anpassning till kapitalmarknadens växlande inriktning och behov.

Rörande avvägningen mellan finans- och kreditpolitiska åtgärder ha *bankofullmäktige* uttalat, att finanspolitiska åtgärder torde under de antaganden beträffande den allmän-ekonomiska utvecklingen, som långtidsutredningen gjort, vara ett nödvändigt komplement till kreditpolitiska åtgärder och i vissa avseenden framstå som effektivare, enär de i regel verkade mera direkt på en större del av de inkomstskapande utgifterna.

Sveriges industriförbund har uttalat, att det primära medlet för uppnående och upprätthållande av samhällsekonomisk balans borde vara en penningpolitisk åtstramning.

Svenska bankföreningen anför.

Inga finanspolitiska åtgärder kunna dock bli tillfyllest förutan en förändring av den nuvarande penningpolitiken. Utan att vilja göra gällande att det penningpolitiska vapnet ensamt kan åstadkomma det önskade resultatet vill bankföreningen understryka dess oundgänglighet. I långtidsprogrammet uppställles kravet på restriktiv kreditpolitik och diskuteras innebörden och konsekvenserna av en sådan. Be-

träffande räntepolitiken uttalar man sig i vaga ordalag. Med hänvisning till sitt yttrande över förslaget till räntereglering vill bankföreningen erinra om sitt avståndstagande från eventuella planer på att invalidisera penningpolitiken genom underlåtenhet att använda räntevapnet. Även bortsett från de generellt ytterst allvarliga följder av ett eventuellt försök till räntereglering, som klargjorts i nämnda yttrande, är det i den nuvarande situationen nödvändigt att låta penningpolitiken omfatta såväl restriktiv kreditpolitik som aktiv räntepolitik.

Liknande synpunkter ha anförts av *Sveriges grossistförbund* och *Handelskamrarnas nämnd*.

Tjänstemännens Centralorganisation anför.

I vad mån finanspolitiska och/eller kreditpolitiska åtgärder härvid skola användas, blir beroende på den vid varje tillfälle rådande situationen. TCO vill vad beträffar de kreditpolitiska medlen instämma med utredningens uppfattning, att ju större företagets förväntningar rörande möjliga vinster respektive höjda priser äro, desto mindre inverkan får en höjning av räntan i investerings- och konjunkturdämpande riktning och desto större betydelse får själva tillgången på kredit. TCO vill emellertid också starkt understryka, att en förutsättning för att en tillräcklig minskning av kreditgivningens omfattning skall kunna ske är en likviditetsåstramande penningpolitik från riksbankens sida. En indirekt följd härav torde vara en viss räntestegring.

Kooperativa förbundets styrelse har uttalat sig för en rörlig lågräntepolitik.

Beträffande långtidsutredningens förslag till omläggning av nuvarande företagsbeskattning till en högre grad av bruttobeskattning anför *Landsorganisationen*.

Ur synpunkten att upprätthålla en stabil fullsysselsättning synes det önskvärt att lägga de konjunktur- och vinstdämpande skatterna så långt ner i produktionskedjan som möjligt, så att man i direktast möjliga form kommer åt vinsterna vid källan. Långtidsutredningen förordar en omläggning av nuvarande företagsbeskattning till en högre grad av bruttobeskattning. Landsorganisationen är av samma uppfattning men vill dessutom rekommendera en *högre investeringsskatt* än den som föreslagits hösten 1951 samt *olika råmaterialsskatter*. Om nämligen vinsterna vid en produktivitetstegring av den omfattning långtidsutredningen förutsätter icke i betydande omfattning tillföres samhället och på detta sätt ett jämnare vinstläge inom hela näringslivet uppkommer, kan vinstkonjunkturen åstadkomma så stora spänningar inom hela samhällsekonomin att de inflationistiska krafterna omöjliggör programmets förverkligande.

Sveriges köpmannaförbund anför.

Under förutsättning att man tänkt sig en direkt beskattning av bruttoinkomsten, vill förbundet frambålla, att man härigenom skulle frågå de principer som alltid legat till grund för beskattningen, nämligen jämlikhet och rättvisa. Man bortser också från företagets möjligheter att kunna bära beskattningen. Då bruttoinkomsterna i ett företag kunna vara avsevärda medan nettovinsten är obetydlig, under det att i andra företag nettovinsten är relativt stor i förhållande till bruttoinkomsten, kan det icke vara rimligt att jämställa dessa företag i beskattningshänseende. Den enda norm som bör finnas i detta sammanhang är en beskattning av den verkliga nettoinkomsten, då man annars skulle hamna i rena godtycket och bryta mot hävdvunna principer. Förbundet avstyrker därför bestämt vad utredningen föreslagit på denna punkt.

Svensk Industriförening har i princip anslutit sig till utredningens nu ifrågakarande förslag.

Tjänstemännens Centralorganisation framhåller, att efterfrågan på konsumtionsområdet borde begränsas via företagen på sätt som utredningen föreslagit hellre än genom köpkraftsuppsugande indirekt beskattning. Anledningen härtill var framför allt att en betydande stegring av pris- och kostnadsnivån härigenom kunde undvikas. Den direkta metoden för begränsning av konsumtionen syntes därför enligt TCO:s uppfattning endast böra användas i undantagsfall och då endast därest de primära kredit- och finanspolitiska medlen i en viss situation ej visat sig tillfyllest.

Beträffande avvägningen mellan direkta och indirekta skatter uttala sig ett flertal remissinstanser för och ingen instans mot utredningens uppfattning att den direkta beskattningen av fysiska personer icke ytterligare bör höjas.

Landsorganisationen anför.

I valet mellan en sänkning av direkta skatter och förverkligandet av olika socialreformer kan tveksamhet råda vilken väg man bör välja. Landsorganisationen skulle finna det rimligt att en sänkning av de direkta skatterna under den nivå som 1947 års skattereform innebar utbytes mot ett kollektivt sparande för genomförandet av de planerade socialreformerna, i första hand sjukförsäkringen och den allmänna pensionsförsäkringen. Med hänsyn till de stora investeringsbehov, som samhället under femårsperioden måste tillgodose, förefaller det mindre sannolikt att staten skall kunna finansiera dessa reformer med direkta skatter, varför man har att välja mellan indirekt beskattning eller socialförsäkringsavgifter.

Sveriges Akademikers Centralorganisation.

Under alla omständigheter synes det därför angeläget, att man tar upp hela frågan till allsidig bedömning. I rättvisefrågan kan därvid påstås, att om den skatteavvägning, som blev ett resultat av 1947 års reform betraktas som »rättvis» (eller alltför progressiv), bör också i dagens läge en förskjutning från direkta till indirekta skatter anses »rättvis». — — — SACO vill understryka långtidsutredningens uttalande att det med hänsyn till den samhällsekonomiska balansen och de ogynnsamma återverkningarna på sparbenägenheten finns en bestämd gräns för socialpolitiska reformer under den framförliggande 5-årsperioden, oavsett de statsfinansiella möjligheterna.

Beträffande valet mellan punktskatter och en allmän omsättningsskatt ha flera remissinstanser allmänt uttalat sig till förmån för en allmän omsättningsskatt. *Kooperativa förbundets styrelse* har förordat en skatt, som till sina verkningar skulle vara att jämställa med en allmän omsättningsskatt men som skulle uttagas på produktions-, import- och partihandelsstadierna. Därom anför förbundet.

En sådan omsättningsskatt uttagen på produktions-, import- och partihandelsstadierna har hitintills avvisats med hänsyn till att i främsta rummet tekniska svårigheter skulle möta vid beskattningens genomförande. Styrelsen finner det önskvärt att dessa tekniska svårigheter närmare omprövas, detta så mycket hellre

som långtidsutredningen varit inne på tanken att någon form av s. k. bruttobeskattnings på företagen borde övervägas.

Landsorganisationen anför.

Långtidsutredningen har icke ställt sig avvisande inför tanken på en *allmän omsättningsskatt*. Landsorganisationen skulle emellertid finna det ganska meningslöst att lägga skatter på de egentliga konsumtionsvarorna, t. ex. livsmedel, för vilka överproduktion börjar föreligga, så länge andra delar av konsumtionsmarknaden, t. ex. bostäder, uppvisar stor knapphet. Vid behandlingen av besparingsförslagen våren 1951 rörande bostadspolitikerna framhöll landsorganisationen möjligheten av att genom en *hyresclearing* åstadkomma en jämnare och ur samhälls-ekonomiska synpunkter mera rimlig hyresnivå, detta givetvis under förutsättning att barnfamiljerna icke blir missgynnade genom en dylik bättre anpassning av hyresnivån till den allmänna prisnivån.

Tjänstemännens Centralorganisation anför.

En alltför allmän och hårt utformad punktbeskattnings leder till snedvridning inom samhälls-ekonomien med ofta olyckliga konsekvenser som följd. Därest sålunda den indirekta beskattningen skall få ytterligare omfattning av betydelse, synes vägen via en allmän omsättningsskatt i en eller annan form böra väljas. Att en sådan linje i så fall utformas på det sättet att konsekvenserna för de sämst ställda i samhället icke blir oförmånliga, finner TCO naturligt.

Sveriges Akademikers Centralorganisation anför.

En allmän omsättningsskatt, varvid de mest outhärliga varorna undantagas, synes vara att föredraga framför utbyggda punktskatter.

Den statsfinansiella utvecklingen

Riksräkenskapsverket uttalar angående utredningens beräkningar rörande statens inkomster.

Riksräkenskapsverket vill för sin del påpeka, att ämbetsverkets kommande inkomstberäkning i vad avser budgetåren 1951/52 och 1952/53 kan komma att utvisa resultat som avvika från de av långtidsutredningen gjorda antagandena. Hur stora dessa avvikelser kunna bli har riksräkenskapsverket ännu icke möjlighet att bedöma. Det synes emellertid icke vara osannolikt att inkomsterna under innevarande och nästföljande budgetår komma att av riksräkenskapsverket beräknas till belopp som överstiga de av utredningen antagna. Vidare torde böra erinras, att den dubbla effekten under innevarande år av kvarskattebetalningar och tilläggsinbetalningar till innevarande års preliminärskatteuppbörd — den senare såsom en konsekvens av beslutet om ränta på kvarskattebetalningar — kan medföra ökad inkomsteffekt under budgetåret 1951/52 och minskad effekt under budgetåret 1952/53, vilket i och för sig icke rubbar balansen för hela perioden. Om sålunda inkomstläget under budgetåren 1951/52 och 1952/53 kan antagas komma att ligga på en högre nivå än långtidsutredningen räknat med, kan man med utgångspunkt från de av utredningen gjorda antagandena räkna med en motsvarande höjning av inkomstnivån under de därefter följande budgetåren. Därmed är emellertid icke sagt att en sådan förskjutning i förhållande till utredningens antaganden rörande inkomstläget behöver rubba utredningens antaganden rörande budgetbalansen. Riksräkenskapsverket har för sin del icke haft möjlighet att i detta sammanhang bedöma i vilken grad den förskjutning i inkomstnivån och prisnivån, som en sådan höjning av driftbudgetens inkomster skulle vara uttryck för, kan komma att påverka driftbudgetens utgiftssida.

Beträffande eftersläpningarna av de statliga utbetalningarna av kommunskattemedel anför riksräkenskapsverket följande.

Utredningen har berört en konsekvens av de med preliminärskattesystemet sammanhängande avräkningarna med kommunerna. Medan skattebetalningarna från allmänheten till staten, även i vad avser kommunalskatt, i princip grundas på skattebetalarnas aktuella inkomstnivå, utbetalar staten till kommunerna såsom förskott deras beräknade andel i skatteintäkten med utgångspunkt från den inkomstnivå, som var rådande två år tidigare. Vid fallande penningvärde ökar skatteunderlaget och därvid erhåller staten genom preliminärskattesystemet en omedelbar inkomstökning, som bereder täckning för de av samtida prisstegringar förorsakade kostnadsökningarna. Eftersom kommunalskatten ingår i preliminärskatten tillgodoföres statsbudgeten i dylikt läge förutom den inkomstökning som tillkommer staten även den inkomststegring som skall tillkomma kommunerna. Kommunerna erhålla emellertid — såsom nyss berörts — från staten skatteförskott, beräknade på grundval av en två år äldre och i dylikt läge även lägre inkomstnivå. På grund därav kunna kommunerna vid prisstegring bli nödsakade genomföra skatteökningar, som varit onödiga om dem tillkommande medel kunnat utbetalas snabbare. Detta förhållande var förutsett, när 1945 års uppbördsreform genomfördes, men de ogynnsamma verkningarna härav synes ha blivit mera markerade än man då räknade med.

Utredningen har i detta sammanhang framfört två alternativa önskemål, antingen förhöjd utbetalning till kommunerna eller fondering av medel.

Den förra metoden skulle innebära, att man i ett läge, när skattenivån beräknas stiga i sådan grad, att den preliminärt inflytande kommunalskatten avsevärt överstiger det belopp som normalt skolat utbetalas till kommunerna, ökar förskotten till kommunerna med ett procenttal, som kan anses stå i rimlig relation till den med säkerhet förutsedda stegringen i skatteunderlaget. Genom en sådan åtgärd kan man givetvis icke nå fram till ett belopp, som motsvarar den faktiska skattestegringen, men man kan uppnå att förskotten till kommunerna kunna beräknas till belopp, som visa mindre avvikelser från den slutliga avräkningen än de nuvarande förskotten. Den omständigheten att en sådan förskottsutbetalning grundas på ett preliminärt beräknat belopp, behöver i och för sig icke möta några invändningar, eftersom hela källskatteuppbörden är preliminär.

Den andra av utredningen antydda metoden skulle innebära, att man endast utjämnar den snedbelastning på statsbudgeten, som blir en följd av de av utredningen antydda förskjutningarna av kommunalskattebetalningarna. Detta skulle kunna åstadkommas genom att man gör en preliminär beräkning angående skillnaden mellan kommunalskattens faktiska storlek med utgångspunkt från den aktuella inkomstnivån och utbetalningarna till kommunerna samt överför det sålunda framkomna preliminärt beräknade beloppet till en diversemedelstitel, vilken sedermera tages i anspråk, när utbetalningarna till kommunerna skola verkställas. Denna metod saknar betydelse för avräkningen med kommunerna men medför å andra sidan, att man ej behandlar en ökad skuld till kommunerna som en disponibel inkomst för budgeten.

De båda av utredningen antydda metoderna skilja sig sålunda från varandra så till vida, att man enligt den förra metoden ökar utbetalningarna till kommunerna men enligt den andra endast utjämnar förskjutningarna i budgeten mellan olika budgetår.

Riksräkenskapsverket förordar att här berörda spörsmål göres till föremål för närmare utredning.

IV. Finansministerns uttalande angående det ekonomiska långtidsprogrammet.

I finansplanen till 1952 års statsverksproposition redovisas följande uttalande av chefen för finansdepartementet, statsrådet Sköld, angående det ekonomiska långtidsprogrammet (anförande till statsrådsprotokollet den 4 januari 1952).

»Vad jag i det föregående anført om den ekonomiska politiken under år 1952 ligger i stort sett i linje med de principiella synpunkter rörande den ekonomiska politikens utformning på längre sikt som framlagts i det av 1950 års långtidsutredning uppdragna ekonomiska långtidsprogrammet för femårsperioden 1951—1955. Jag har redan i propositionen nr 220 till 1951 års riksdag i korthet omnämmt ifrågavarande program. Någon närmare redogörelse för detta torde i förevarande sammanhang icke erfordras. Jag får erinra om att betänkandet tryckts såsom nr 30 i serien statens offentliga utredningar för år 1951. Värdefulla kompletterande synpunkter ha framkommit vid remissbehandlingen. Det är min avsikt att under den närmaste tiden redovisa dessa genom att låta trycka ett sammandrag av remissyttrandena såsom en särskild volym i serien statens offentliga utredningar.

Utredningsmännen ha själva understrukt, att deras program icke skall fattas såsom en plan i egentlig mening eller ett strängt fixerat schema utan blott såsom en allmän och principiell diskussion av riktpunkterna för politiken på längre sikt. Detta finner jag välbetänt i rådande läge. Även om de i utredningen diskuterade alternativen preciserats i ett konkret program i syfte att belysa tankegångarna, ligger det i sakens natur, att det icke varit meningen att formellt fastställa ett sådant program. Detta får i stället tjäna såsom vägledning vid framtida ståndpunktstaganden beträffande den ekonomiska politiken och därvid vägas mot övriga existerande målsättningar.

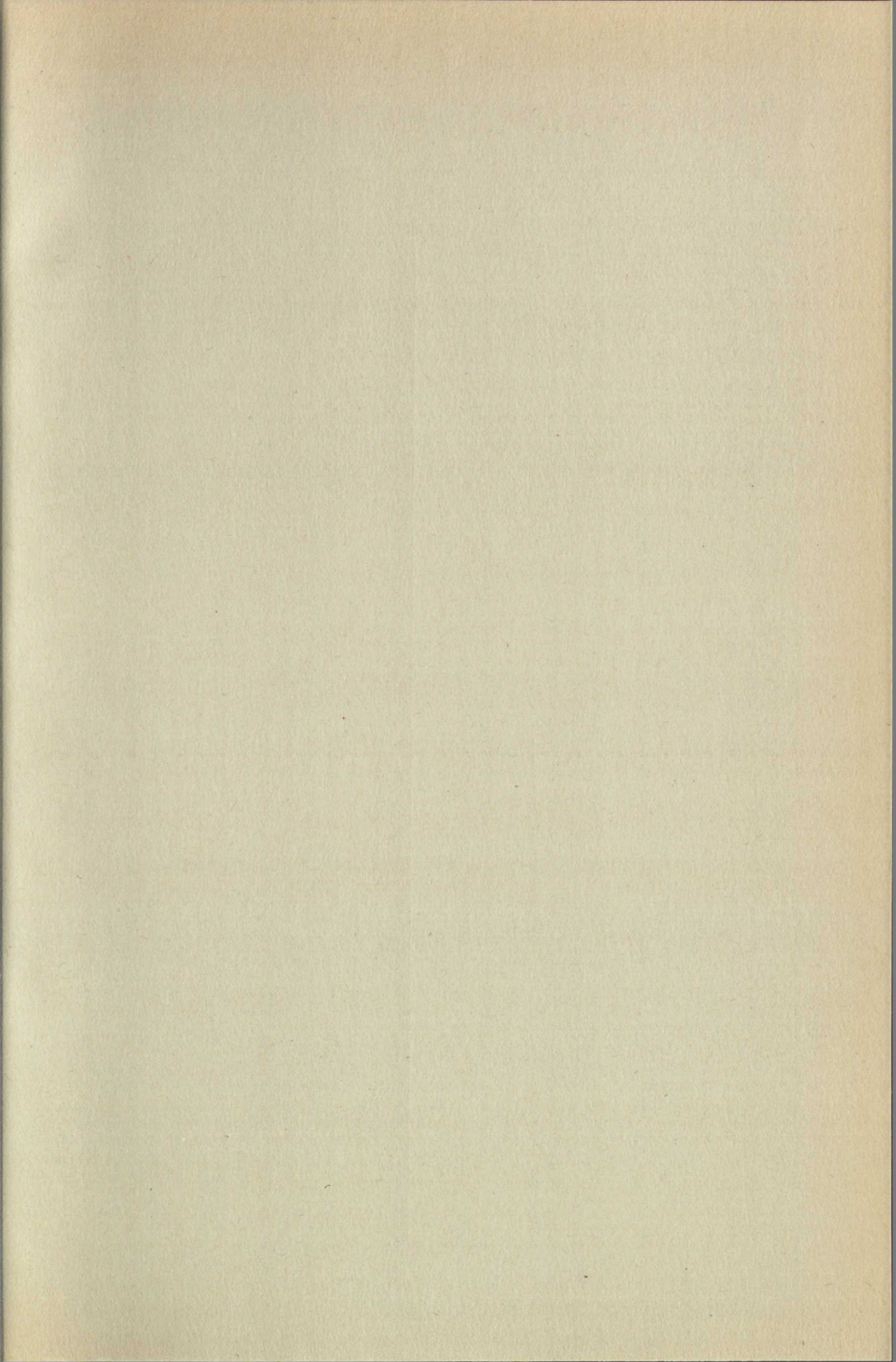
Långtidsutredningens centrala punkt är, att kraven på en inflationsbekämpande politik icke betingas av de särskilda förhållanden som rått under övergångsskedet efter det andra världskrigets slut utan komma att göra sig gällande, så länge full sysselsättning kan upprätthållas inom och utom landet. I ett sådant läge tenderar den totala efterfrågan i samhället att växa i snabbare takt än de produktiva resurserna. Ett varaktigt spänningstillstånd kommer med andra ord att bestå, för såvitt icke statsmakterna föra en permanent stabiliseringspolitik, vilken är konsekvent inriktad på att hålla tillbaka efterfrågan i samhället. Långtidsprogrammet utmynnar därför i kravet på en hård och aktiv ekonomisk politik. Till detta kan jag i princip ansluta mig. Medlen måste emellertid anpassas efter de för varje tillfälle givna förutsättningarna och kunna därför icke på förhand bestämmas.

Vid sidan av den allmänna synpunkt på den ekonomiska politikens utformning, som jag nu berört, har långtidsutredningen två huvudrekom-

mendationer angående de tillgängliga resursernas disposition under de närmast framförliggande åren. Enligt utredningens mening bör, för det första, investeringsverksamheten i viss utsträckning ges företräde framför den privata konsumtionen, när det gäller att använda det ökade samhällsekonomiska utrymme som bör kunna påräknas tack vare produktionens successiva stegring. För det andra rekommenderas en fortlöpande förstärkning av landets valutareserv under de närmaste åren, vilket innebär en motsvarande avsaktning av den eljest möjliga stegringstakten i fråga om förbättringen av det inhemska försörjningsläget. Jag har inget att erinra mot dessa målsättningar, i vad rör utvecklingen på längre sikt. Såsom jag i det föregående redovisat bildar emellertid situationen på byggnadsmarknaden en trång sektion redan för en byggnadsvolym av nuvarande omfattning, vilket försvårar förverkligandet av programmet i denna del. I fråga om valutareserven har det, såsom jag tidigare anförde, varit möjligt att under år 1951 uppnå en viss förstärkning. Även under år 1952 bör det vara möjligt att fylla på valutareserven, därest bytesrelationerna i utrikeshandeln icke alltför kraftigt försämrats. Förutom nu nämnda rekommendationer har långtidsutredningen framlagt en rad detaljförslag. Flertalet av dessa har vid remissbehandlingen rönt ett gynnsamt mottagande. Ställning härtill torde emellertid få tagas vid kommande överväganden på respektive områden.»

REGISTER ÖVER ÅTERGIVNA UTTALANDEN

Arbetarskyddsstyrelsen	29
Arbetsmarknadsstyrelsen	27, 28, 29, 30, 31
Fullmäktige i riksbanken	22, 39, 56, 57, 59
Generaltullstyrelsen	34
Handelskamrarnas Nämnd	22, 26, 27, 30, 34, 36, 44, 52, 55, 56, 60
Handels- och industrikommissionen	34, 38, 56
Konjunkturinstitutet	23, 26, 27, 33, 39
Kooperativa förbundet	21, 22, 30, 35, 36, 41, 44, 47, 52, 54, 57, 60, 61
Landsorganisationen i Sverige	21, 22, 27, 29, 30, 31, 35, 40, 43, 50, 52, 55, 58, 60, 61, 62
Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag	45
Priskontrollnämnden	36
Ledamoten Östlinds promemoria	37
Riksförbundet Landsbygdens Folk	48, 55
Riksräkenskapsverket	62
Samarbetskommittén för byggnadsfrågor	55
Skogsindustriernas Samarbetsutskott	30, 35, 45
Svensk industriförening	22, 46, 52, 54, 61
Svenska arbetsgivareföreningen	28, 29, 30, 31
» bankföreningen	24, 25, 55, 58, 59
» sparbanksföreningen	23, 26, 43, 58
» vägföreningen	53
Sveriges Akademikers Centralorganisation	27, 28, 31, 44, 55, 56, 61, 62
» allmänna exportförening	28, 34, 44
» automobilhandlareförbund	21, 54
» automobilindustriförening	53
» grossistförbund	23, 34, 36, 52, 56, 59, 60
» hantverks- och småindustriorganisation	36, 46, 52
» industriförbund	26, 27, 30, 31, 42, 44, 51, 55, 59
» Kemiska Industrikontor	45
» köpmannaförbund	27, 28, 36, 52, 54, 56, 60
» lantbruksförbund	26, 47, 52, 55
Textilrådet	34, 46
Tjänstemännens Centralorganisation	41, 60, 61, 62
Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen	53

Statens offentliga utredningar 1952

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.
Det yngsta fångvårdsklientelet. [5]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.
Löneplan eller kollektivavtal. [3]
Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. [6]
Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och val-
sättsutrednings betänkande. 2. [7] Bilaga 1. Folkomröst-
ningsinstitutet i Schweiz [8] Bilaga 2. Folkomröstnings-
institutet i Förenta staterna. [9]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.
1949 års uppbördsakkunniga. 2. Betänkande med förslag
till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. [1]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.
Sjömännens sjukförsäkring. [10]
Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänk-
ande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [11]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.
Förslag till lag om bankrörelse m. m. [2]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.
Nordisk passfrihet. Del 1. Passfriheten för nordbor. [4]